

Genderové stereotypy v učebnicích pro druhý stupeň základní školy

Bakalářská práce

Studijní program: B7507 – Specializace v pedagogice
Studijní obory: 6107R023 – Humanitní studia se zaměřením na vzdělávání
7504R269 – Český jazyk a literatura se zaměřením na vzdělávání

Autor práce: **Lucie Vejrostová**
Vedoucí práce: PhDr. Lenka Václavíková, Ph.D.

TECHNICKÁ UNIVERZITA V LIBERCI
Fakulta přírodovědně-humanitní a pedagogická
Akademický rok: 2014/2015

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Lucie Vejrostová**
Osobní číslo: **P12000338**
Studijní program: **B7507 Specializace v pedagogice**
Studijní obory: **Humanitní studia se zaměřením na vzdělávání
Český jazyk a literatura se zaměřením na vzdělávání**
Název tématu: **Genderové stereotypy v učebnicích pro druhý stupeň základní školy**

Zadávací katedra: **Katedra filosofie**

Zásady pro vypracování:

Cílem práce je popsat genderové stereotypy v učebnicích pro druhý stupeň základní školy. Nejprve studentka objasní základní teoretický rámec genderové problematiky. Představí některé z výzkumů zaměřených na genderová témata a stereotypy v literatuře pro děti. Součástí práce bude obsahová analýza vybraných učebnic pro druhý stupeň základní školy. Autorka se zaměří na výběr a prezentaci témat a identifikuje, v jakých případech, významech a kontextech se muži a ženy v učebnicích objevují a jakým způsobem jsou prezentovány jejich role. Ústřední teoretickou otázkou práce pak budou možné dopady těchto prezentací genderových rolí na reprodukci genderových stereotypů u chlapců a dívek na druhém stupni základních škol.

Rozsah grafických prací:

Rozsah pracovní zprávy:

Forma zpracování bakalářské práce: tištěná/elektronická

Seznam odborné literatury:

JARCOVSKÁ, Lucie. Gender před tabulí: etnografický výzkum genderové reprodukce v každodennosti školní třídy. Vyd. 1. Praha: Slon, 2013, 195 s. Studie, 96. sv. ISBN 978-807-4191-190.

KARSTEN, Hartmut. Ženy - muži. Vyd. 1. Překlad Petr Babka. Praha: Portál, c2006, 183 s. Spektrum (Portál), 48. ISBN 80-736-7145-X.

OAKLEYOVÁ, Ann. Pohlaví, gender a společnost. 1.vyd. Praha: Portál, 2000, 171 s. ISBN 80-717-8403-6.

RENZETTI, Claire M. Ženy muži a společnost. 1. vyd. Praha: Karolinum, 2003, 642 s. ISBN 80-246-0525-2.

SMETÁČKOVÁ, Irena. Gender ve škole: příručka pro budoucí i současné učitele a učitelky. Vyd. 1. Praha: Otevřená společnost, 2006, 67 s. ISBN 80-903-3315-X.

Vedoucí bakalářské práce:

PhDr. Lenka Václavíková Helšusová, Ph.D.

Katedra filosofie

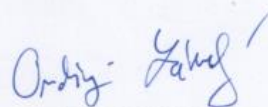
Datum zadání bakalářské práce: 10. listopadu 2014

Termín odevzdání bakalářské práce: 30. dubna 2016

doc. RNDr. Miroslav Brzezina, CSc.
děkan

L.S.

PhDr. Ondřej Lánský, Ph.D.
vedoucí katedry

V Liberci dne 15. prosince 2014

Prohlášení

Byla jsem seznámena s tím, že na mou bakalářskou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb., o právu autorském, zejména § 60 – školní dílo.

Beru na vědomí, že Technická univerzita v Liberci (TUL) nezasahuje do mých autorských práv užitím mé bakalářské práce pro vnitřní potřebu TUL.

Užiji-li bakalářskou práci nebo poskytnu-li licenci k jejímu využití, jsem si vědoma povinnosti informovat o této skutečnosti TUL; v tomto případě má TUL právo ode mne požadovat úhradu nákladů, které vynaložila na vytvoření díla, až do jejich skutečné výše.

Bakalářskou práci jsem vypracovala samostatně s použitím uvedené literatury a na základě konzultací s vedoucím mé bakalářské práce a konzultantem.

Současně čestně prohlašuji, že tištěná verze práce se shoduje s elektronickou verzí, vloženou do IS STAG.

Datum:

Podpis:

Poděkování

Ráda bych poděkovala PhDr. Lence Václavíkové, Ph.D. za její ochotu a cenné rady, které mi věnovala při zpracovávání mé bakalářské práce.

Anotace

Cílem bakalářské práce je zjistit, jaké genderové stereotypy se objevují v současných učebnicích pro základní školu. Práci tvoří dvě roviny. První rovina nám představuje pojem gender a genderovou socializaci v raném dětství. Popisuje různé vlivy, které se podílejí na tvorbě naší genderové identity, a to jak v oblasti rodiny, tak především ve školním prostředí. Druhá část zkoumá pomocí kvantitativní a kvalitativní analýzy genderové stereotypy vyskytující se ve dvou verzích učebnic občanské výchovy pro 6. a 7. ročník ZŠ a víceletých gymnázií.

Klíčová slova: gender, škola, socializace, učebnice, občanská výchova, žák/yně

Annotation

The objective of this bachelor thesis is to find out which gender stereotypes are contained in text books for elementary schools. Thesis is made up of two planes. The first plane show us the term Gender and gender socialization in early childhood. It describes form of influence which participate in making our gender identity not just in area of family but also in school environment. The second plane explore Gender stereotypes occuring in two versions of text books of civics for sixth and seventh grades of elementary school and multi-annual grammar schools using kvantitative and quialitative analysis.

Key words: Gender, School, Socialization, Text book, Civics, Student

Seznam použitých zkratk

aj.	- a jiné
apod.	- a podobně
atd.	- a tak dále
MŠMP	- Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy
např.	- například
tj.	- to je
tzn.	- to znamená
tzv.	- tak zvaný
RVP ZP	- Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání
ZŠ	- základní škola

Obsah

Obsah	8
Úvod	9
1. Teoretické objasnění pojmu gender	10
2. Genderová socializace v raném dětství	13
2.1. Rozdíly ve vývoji genderových rolí	14
2.1.2. Působení hraček a vrstevníků na vývoj genderové role.....	15
2.1.3. Jak se gender objevuje v televizi a na internetu	16
3. Výzkumy zaměřené na genderová témata a stereotypy v literatuře pro děti..	19
4. Gender ve škole	21
4.2. Komunikace mezi vyučujícími a žáky/žákyněmi	21
4.3. Komunikace mezi vrstevníky.....	23
4.4. Hodnocení žáků a žákyň vyučujícími	24
4.5. Učivo a učebnice	25
4.5.1. Učebnice.....	26
5. Obsahová analýza vybraných titulů.....	30
5.1. Metodologie	30
5.2. Nakladatelství Fraus 2003	31
5.2.1. Text.....	31
5.2.2. Text hodnocení	32
5.2.3. Fotografie, ilustrace.....	33
5.2.4. Fotografie, ilustrace – hodnocení	34
5.3. Nakladatelství Fraus 2004	35
5.3.1. Text.....	35
5.3.2. Text - hodnocení	36
5.3.3. Fotografie, ilustrace.....	37
5.3.4. Fotografie, ilustrace – hodnocení	39
5.3.5. Závěr	40
5.4. Nakladatelství Fraus 2012	40
5.4.1. Text.....	41
5.4.2. Text – hodnocení	42
5.4.3. Fotografie, ilustrace.....	44
5.4.4. Fotografie, ilustrace – hodnocení	46
5.5. Nakladatelství Fraus 2013	46
5.5.1. Text.....	46
5.5.2. Text – hodnocení	48
5.5.3. Fotografie, ilustrace.....	49
5.5.4. Fotografie, ilustrace – hodnocení	50
5.5.5. Závěr	50
5.6. Celkový závěr obsahové analýzy	50
Závěr	53
Seznam použité literatury	54
Seznam Tabulek	56

Úvod

Tématem této bakalářské práce je gender a především genderové stereotypy vyskytující se v učebnicích pro základní školy. Toto téma jsem si vybrala, protože se domnívám, že v dnešní době je genderová citlivost dost zdůrazňována, a mě zajímalo, do jaké míry s ní pracují autoři a autorky učebnic.

Cílem práce je stručný popis genderové problematiky a obsahová analýza vybraných titulů z hlediska míry genderové korektnosti.

Bakalářská práce se skládá z pěti kapitol. První nám vysvětluje, co to vlastně gender je a jak se odlišuje od pohlaví. Dále vymezuje maskulinitu a feminitu.

Druhá kapitola se zabývá socializací a vývojem genderových rolí. Popisuje, co a jak nás ovlivňuje při vytváření naší genderové identity.

Třetí kapitola zmiňuje výzkumy zaměřené na genderové stereotypy objevující se v literatuře pro děti.

Čtvrtá kapitola se zaměřuje na to, jak se gender objevuje ve škole. Líčí, jaký vliv může mít na genderovou identitu školní prostředí, komunikace, a to jak s vyučujícími, tak s vrstevníky, a zejména učebnice. Vysvětluje, v jakých rovinách se nejčastěji vyskytují genderové stereotypy a jak se jich vyvarovat.

Poslední kapitola se věnuje obsahové analýze dvou řad učebnic pro ZŠ a víceletá gymnázia. Zvolila jsem učebnice občanské výchovy, jelikož se domnívám, že občanská výchova je mnohými brána jako doplňující předmět, ale pro děti a jejich budoucí život je velmi důležitá.

Na závěr zhodnotím, zda učebnice z hlediska rovných šancí mohu doporučit, nebo ne.

1. Teoretické objasnění pojmu gender

Gender je do češtiny nepřekládaný anglický termín používaný pro skupiny vlastností a chování formované kulturou a spojené s obrazem muže a ženy. Pohlaví rozlišuje muže a ženy na základě biologických charakteristik, zatímco gender je sociální konstrukt.¹

Pojem žena, je třídící demografický znak a též je brán jako význačná sociální role zejména v kontextu sociologie rodiny, pojem muž pak zaujímá význačnou sociální roli ve společnosti, která vychází ze specifických znaků osobnosti.²

Pro porozumění pojmu gender je důležité vymezení maskulinity a feminity. Ve vývojové a sociální psychologii je problematika maskulinity tematizována jako proces identifikace s rolí svého pohlaví začínající v dětství a vrcholící v období dospívání a adolescence, tam je zvláště důležité, jakým způsobem je chlapec vychováván a jak se identifikuje se svým otcem. Rozdíly v psychice a sociálních rolích mužů a žen nejsou vysvětlovány genetickými činiteli, nýbrž kulturními podmínkami života.³

„V diferenciální psychologii byly zkoumány psych. rozdíly mezi dospělými muži a ženami a na tomto základě byl vytvořen pojem feminita a pojem feminní osobnost, označující jedince s charakteristickým syndromem ženských vlastností, k nimž patří zejm. estetické zájmy, větší emoční vzrušivost, expresivnost a labilita.“⁴

Do 19. století byly v naší kultuře otázky týkající se ženství a mužství vysvětlovány odkazem na Bibli – ženy a muži byli stvořeni Bohem, a to rozdílně. Každý z nich má jiné postavení a poslání vyplývající z jejich reprodukčních schopností. Žena má rodit děti a mít podřadné postavení vůči muži stejně jako vůči Bohu. S rozvojem moderní společnosti začalo být toto vysvětlení nedostačující, jelikož není vědecké a také není v souladu se základním principem demokratického myšlení – že jsme si všichni rovni. K těmto závěrům se samozřejmě došlo až po delší době a důležitým impulsem bylo hnutí za práva žen a různé sociálně-vědné disciplíny.⁵

Rozlišení lidí z hlediska pohlaví je to nejzákladnější. Tvrzení „jsem žena“ nebo „jsem muž“ v nás vyvolává představu určitého souboru osobních vlastností a vzorců chování, které se k nim vztahují. Jste-li žena, většina lidí očekává, že budete povahově spíše pasivní, závislá a citově založená. Bude od vás předpokládán pečovatelský přístup,

¹ OAKLEY, Ann. Pohlaví, gender a společnost. Vyd. 1. Praha: Portál, 2000, 171 s. ISBN 80-7178-403-6.

² Velký sociologický slovník. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 1996, S. 749-1627. ISBN 80-7184-310-5.

³ Tamtéž.

⁴ Tamtéž, s. 1454.

⁵ Příručka pro genderově citlivé výchovné poradenství. Praha: Otevřená společnost, 2007, 76 s. ISBN 978-80-87110-00-3

smysl pro romantiku a malou technickou zdatnost. Jste-li muž, lidé u vás budou předpokládat nezávislost a schopnost ovládat své city. Budou si vás představovat jako soupeřivého a technicky zdatného.⁶

Lidské pohlaví je biologicky dané a slouží jako základ pro konstrukci společenské kategorie gender. Předpoklady vztahující se k genderu lidé obecně přijímají jako platné či správné a zakládají na nich svůj rozdílný přístup k osobám mužského a ženského pohlaví.⁷

Při jednání s druhými lidmi se často opíráme o genderové stereotypy. „*Genderové stereotypy jsou tedy zjednodušující popisy toho, jak má vypadat „maskulinní muž“ či „femininní žena.*“⁸ O těchto stereotypech lidé často uvažují tak, že normální muž nemá žádné rysy ženskosti a naopak. Předpokládá se, že všichni příslušníci daného pohlaví sdílejí charakteristiky tvořící genderový stereotyp. Mnoho lidí mužského i ženského pohlaví se však od stereotypních obrazů odlišuje, a proto jsou často označováni jako deviantní či abnormální.

„*Každá společnost svým členům předepisuje určité vlastnosti, způsoby chování a vzorce vzájemné interakce v závislosti na jejich pohlaví. Tyto předpisy jsou zakotveny ve společenských institucích. Institucionalizované vzorce genderové diferenciacce jsou souhrnně označovány jako pohlavně genderový systém společnosti.*“⁹ Pohlavně genderový systém velmi zasahuje do životů žen i mužů. Ačkoli v dnešní době ve většině zemí ženy vstoupily na pracovní trh, jejich mzdy výrazně zaostávají za mužskými mzdami. Ženám přitom stále zůstává zodpovědnost za chod domácnosti. Většina žen a mužů totiž žije ve společnostech, kde je patriarchální pohlavně genderový systém, kde mají muži nadřazené postavení nad ženami.

Každý z nás jistě někdy slyšel, že je podobný otci, matce či strýci. Lidé nás upozorňují na to, jak moc se fyzicky podobáme svým příbuzným, ale i na to, jaké vzorce chování jsme zdědili.¹⁰ „*Předpoklad, že genetika, či obecněji biologie, je zodpovědná za to, kým jsme sociálně i fyzicky, je pro nás zjevně velice přitažlivý.*“¹¹ Tímto způsobem jsou často vysvětlovány mnohé rozdíly vyskytující se mezi pohlavími.

⁶ RENZETTI, Claire M a Daniel J CURRAN. Ženy, muži a společnost. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 2003, 642 s. ISBN 80-246-0525-2.

⁷ Tamtéž.

⁸ Tamtéž, s. 20.

⁹ Tamtéž, s. 20.

¹⁰ Tamtéž.

¹¹ Tamtéž, s. 61.

Rozdíly panujícími mezi muži a ženami se vědci zabývají už řadu let. Velmi často jsou rozdíly mezi pohlavími vysvětlovány pouze na základě biologických rozdílů a není brána v potaz sociální dimenze, která je s tou biologickou ve vzájemné interakci.¹²

Dnes už je známo, že všechnu populaci nemůžeme dělit pouze do dvou skupin – na ženy a muže, jelikož ne každý jedinec má chromozomální vybavení spojené s kategoriemi XY nebo XX. Existují i případy jedinců, kteří mají „normální“ kombinaci chromozomů, která je ovšem v rozporu s jejich pohlavními orgány. Dále je běžný i výskyt lidí se standardním tělem, které však nekoresponduje s jejich identitou, tento problém lze napravit chirurgickým zákrokem.¹³

Výsledky výzkumů zabývajících se pohlavními hormony a mozků mužů a žen jsou rozporuplné. Některé tvrdí, že je možné určit rozdíly, jiné zase že to možné není. Problémem všech těchto výzkumů je zjistit příčinné souvislosti, a to zda jsou případné rozdíly dané geneticky, nebo vznikly v důsledku socializace. Ve výzkumech se pracuje s dospělými lidmi, jejichž mozek je ovlivňován jejich společenským postavením.¹⁴ „*Výzkumy, které se snaží odhalit rozdíly ve schopnostech, dovednostech či talentech mužů a žen, pak ukazují, že pokud vůbec existují rozdíly mezi muži a ženami, jsou každopádně mnohem menší než rozdíly v rámci těchto skupin.*“¹⁵ Ženy a muži mají v průměru stejné schopnosti, inteligenci i talent. Z toho je patrné, že není důvod, proč by měla existovat tak velká genderová nerovnost.

Více pravděpodobné jsou teorie vycházející ze sociálního konstruktivismu, jež jsou zakládány na předpokladu, že se jako ženy a muži nerodíme, ale stáváme se jimi.¹⁶

¹²RENZETTI, Claire M a Daniel J CURRAN. Ženy, muži a společnost. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 2003, 642 s. ISBN 80-246-0525-2.

¹³Příručka pro genderově citlivé výchovné poradenství. Praha: Otevřená společnost, 2007, 76 s. ISBN 978-80-87110-00-3.

¹⁴Tamtéž.

¹⁵Tamtéž.

¹⁶Tamtéž.

2. Genderová socializace v raném dětství

První otázka, kterou rodiče obvykle dostanou od svých známých, bývá: „Je to holka, nebo kluk?“ Tato otázka nám signalizuje, že pohlaví dítěte je pro všechny velmi důležité.¹⁷ „Dokud lidé neznají pohlaví dítěte, nejsou schopni ho/ji ve svém myšlení nijak pojmut. Ve chvíli, kdy se tuto informaci dozví, jsou schopni o dítěti začít uvažovat, vztahovat se k němu/ní, oslovovat ho/ji, představovat si jeho/její budoucnost.“¹⁸

Je dokázáno, že většina nastávajících rodičů se nestaví lhostejně k pohlaví dítěte. V průmyslových zemích dodnes působí patriarchální představy o synovi jako udržovateli rodu, a proto mají tamní rodiče sklon preferovat chlapce. Někteří demografové zastávají názor, že hodnota dcer pro rodiče bude stoupat, např. proto, že je stále více žen zaměstnaných a očekávají od života více než dříve.¹⁹

Již na porodním oddělení dokážeme rozeznat, která novorozeňata jsou dívky a která chlapci, a to například díky tomu, že chlapci jsou zavínováni do modrých zavinovaček a dívky do růžových. Přitom ještě na počátku století byla modrá barva spojována s jemností a nosily ji dívky a růžová barva označovala mužnost, a proto ji nosili chlapci. Na barvách ve výsledku nezáleží, důležité je to, že dívky jsou od narození vnímány jako krásné a křehké a chlapci jako silní a odolní.²⁰

Sledování rodičů prokázalo, že rodiče své dcery v prvních šesti měsících života více než své syny konejší na dálku, a to úsměvy, zpěvem apod., zatímco chlapcům je v prvních šesti měsících života dopřáváno spíše dotyků, hlazení, houpání apod. Na zvuky, jež kojenci vydávají, reagují rodiče podobnými zvuky, spíše jedná-li se o děvčátko. Chlapci se naopak více berou do náruče. Toto rozdílné chování rodičů vůči svým dětem mizí během druhého roku života.²¹

Takto vypadají obecně přijímané genderové stereotypy, které ovlivňují očekávání vztahující se k chování dětí. „Muži a dospělí, kteří se málo stýkají s dětmi, mají přitom sklon k extrémnějšímu hodnocení než ženy a dospělí, kteří se s dětmi stýkají denně.“²²

¹⁷JARKOVSKÁ, Lucie. *Gender před tabulí: etnografický výzkum genderové reprodukce v každodennosti školní třídy*. Vyd. 1. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2013, 195 s. Studie (Sociologické nakladatelství). ISBN 978-80-7419-119-0.

¹⁸Tamtéž, s. 15.

¹⁹KARSTEN, Hartmut. *Ženy - muži: [genderové role, jejich původ a vývoj]*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2006, 183 s. Spektrum (Portál). ISBN 80-7367-145-x.

²⁰RENZETTI, Claire M a Daniel J CURRAN. *Ženy, muži a společnost*. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 2003, 642 s. ISBN 80-246-0525-2.

²¹KARSTEN, Hartmut. *Ženy - muži: [genderové role, jejich původ a vývoj]*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2006, 183 s. Spektrum (Portál). ISBN 80-7367-145-x.

²²Tamtéž, s. 49.

Genderově podmíněná očekávání se na děti přenáší vlivem socializace. „*Socializace je proces, jehož prostřednictvím si lidé předávají a vstřebávají společenské hodnoty a normy, včetně těch, které se týkají genderu.*“²³ Chovají-li se děti způsobem, který je vnímaný jako nepřiměřený jejich genderu, jsou za to negativně sankcionovány. Genderová socializace však může probíhat i prostřednictvím dětského oblečení, knížek či hraček. Dívky bývají obdarovávány panenkami a kočárky, zatímco chlapci auty či stavebnicemi. K socializaci také dochází vzájemnou interakcí v dětských kolektivech.²⁴

2.1. Rozdíly ve vývoji genderových rolí

„*Genderová role je souborem představ o tom, jací muži a ženy ve skutečnosti jsou, i popisem obecně sdílených přesvědčení o tom, jací by muži a ženy měli být.*“²⁵ Tím, jak se jedinec projevuje a o co se zajímá, vyjadřuje, kým se cítí být, i to, jak chce být druhými vnímán. Maskulinní či femininní projevy mohou korespondovat s pohlavní příslušností, ale také nemusí.²⁶

Dětem jsou od společnosti předkládány předlohy, podle kterých si vytvářejí své genderové role. Již v mateřských školách se jinak zachází s chlapci a jinak s dívkami. Na kluky v předškolním věku je více dohlíženo než na dívky a odchylky od standardního chování se u nich méně tolerují. Dívky hrající si s autíčky většinou necháváme bez povšimnutí, zatímco chlapci hrající si s panenkami jsou často terčem výsměchu.²⁷

Rodina je vůbec prvním činitelem, který u dítěte působí na vývoj jeho genderové role. Velký sociologický slovník charakterizuje rodinu takto - „*Obecně původní a nejdůležitější spol. skupina a instituce, která je zákl. článkem soc. struktury i zákl. ekon. jednotkou a jejímiž hlavními funkcemi je reprodukce trvání lidského biol. druhu a výchova, resp. socializace potomstva, ale i přenos kult. vzorů a zachování kontinuity kult. vývoje.*“²⁸

Pro rodiče je důležité, aby ostatní mohli pohlaví jejich dítěte bezpečně určit. Podle tělesných znaků často není možné určit pohlaví dítěte, a proto rodiče své děti oblékají tak, aby bylo na první pohled zřejmé, jestli se jedná o chlapce, nebo dívku. Kluci jsou

²³RENZETTI, Claire M a Daniel J CURRAN. *Ženy, muži a společnost*. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 2003, 642 s. ISBN 80-246-0525-2. s. 93.

²⁴Tamtéž.

²⁵JANOŠOVÁ, Pavlína. *Dívčí a chlapecká identita: vývoj a úskalí*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2008. Psyché (Grada). ISBN 978-80-247-2284-9. s. 41.

²⁶Tamtéž.

²⁷RENZETTI, Claire M a Daniel J CURRAN. *Ženy, muži a společnost*. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 2003, 642 s. ISBN 80-246-0525-2

²⁸*Velký sociologický slovník*. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 1996, S. 749-1627. ISBN 80-7184-310-5.

většinou oblékáni do věcí tmavých odstínů a nosí často kombinézy s obrázky aut či sportovního náčiní. Dívky jsou naopak oblékány do různých šatů s volánky, mašlemi, a to v pastelových barvách, jako je růžová a žlutá. Rodiče často svým dcerám nechávají propíchnout uši, a přesto že nemají ještě vlasy, nasazují jim čelenky. Oblečení se tak stává dostatečnou nápovědou pro určení pohlaví dítěte.²⁹

Mezi rodiči a jejich dětmi je vzájemná interakce, tedy vztah výměny mezi dvěma a více lidmi, trvající po určitou dobu. Spousta rodičů tvrdí, že chlapci jsou v kojeneckém i batolecím věku neposednější než dívky. Výzkum psycholožky Liz Connors poukazuje na to, že je možné, že malé dívky se dokáží lépe ovládat proto, že to od nich jejich matky očekávají.³⁰ „*Při pozorování dívek a chlapců ve věku od tří a půl do čtrnácti měsíců zaznamenala Connors v chování dětí obou pohlaví jen malé rozdíly.*“³¹ Podle výzkumných studií, komunikují rodiče s dívkami a chlapci odlišným způsobem. Při hovoru s dívkami rodiče používají emocionálnějších výrazů než při hovoru s chlapci a co se týče tématu, je s dívkami často rozebírán smutek a s chlapci vztek. Podle výzkumů, jsou děti, se kterými rodiče často mluvili o pocitech daleko empatičtější. Z toho vyplývá, že dívky jsou vedené k vnímání pocitů druhých a chlapci k asertivitě a potlačování emocí, s výjimkou hněvu.³²

2.1.2. Působení hraček a vrstevníků na vývoj genderové role

Hračky jsou bezpochyby důležitou součástí života každého dítěte. Nejenže hračky děti zabaví, ale učí je i různé dovednosti. Podle výzkumů jsou mezi dívčími a chlapeckými pokoji velké rozdíly. Dívčí pokoje jsou vybaveny hračkami zaměřenými na domácnost a mateřství. Vyskytují se v nich panenky a všechno, co k nim patří (domečky pro panenky apod.) a napodobeniny domácího příslušenství (např. kuchyňský sporák). Podobné předměty se v chlapeckých pokojích objevují jen zřídka, naopak v nich najdeme sportovní náčiní, vojenské hračky či auta. Předměty, které se vyskytují v dívčích i chlapeckých pokojích zhruba ve stejné míře, jsou knihy a hudební nástroje.³³ „*Nabízené hračky jsou v katalogích obvykle zobrazovány spolu s dětskými fotomodely – zřejmě proto, aby se zdůraznila vhodnost hračky pro to či ono pohlaví.*“³⁴ Děti staré

²⁹RENZETTI, Claire M a Daniel J CURRAN. *Ženy, muži a společnost*. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 2003, 642 s. ISBN 80-246-0525-2.

³⁰Tamtéž.

³¹Tamtéž, s. 111.

³²Tamtéž.

³³Tamtéž.

³⁴Tamtéž, s. 114.

pouhý jeden rok už si vybírají genderově stereotypní hračky. Za jejich preference jsou zodpovědní zejména jejich rodiče. K utvrzení genderově stereotypních dětských preferencí pomáhají zmiňované katalogy hraček nebo i televizní reklamy. Podle hraček, které jsou vázány na jedno nebo druhé pohlaví, se u dětí rozvíjí odlišné dovednosti a vlastnosti. Dívčí hračky rozvíjí pečovatelský přístup a atraktivitu a chlapecké vynalézavost, soutěživost, agresivitu apod. Hračky tedy výrazně podporují genderové stereotypy.

Za jeden z nejsilnějších socializačních činitelů jsou považováni vrstevníci. Mezi druhým a třetím rokem začínají děti při hře dávat přednost vrstevníkům stejného pohlaví. S přibývajícím rokem tato tendence sílí.³⁵ Při charakteristice dívčího a chlapeckého přátelství musíme brát v potaz řadu faktorů, např. vnější životní podmínky, výchovný styl rodičů a vývojový stupeň. Můžeme však říci, že chlapecká a dívčí přátelství se kvalitativně liší. Dívky u svých vrstevnic hledají zejména individuální vztah, zatímco kluci se sdružují ve větších skupinách.³⁶ „*Tento nálezný můžeme do jisté míry zobecnit a vidět v něm důkaz toho, že přátelství chlapců a dívek se utvářejí obvykle tak, jak velí tradiční stereotyp pohlavních rolí.*“³⁷

2.1.3. Jak se gender objevuje v televizi a na internetu

Televize je součástí většiny domácností, proto nelze pochybovat o tom, že sledování televize má značný vliv na vývoj dětí a mladých lidí. Pravidelné sledování televize nám přináší nejen množství různorodých informací, ale také ovlivňuje a upevňuje naše postoje a celkový náhled na svět. Podle experimentů amerických psychologů jsou děti daleko více ovlivnitelné obsahy, které jim předkládá televize a film.³⁸ „*Bandura a jeho kolegové se významně podíleli na vypracování a ověření teorie sociálního učení. Zabývali se také sklonem dětí k napodobování agresivního chování dospělých vzorů, které vidí ve filmech, a k jeho přejímání do vlastního repertoáru chování.*“³⁹

Průzkumy potvrdily, že mladší děti a zejména chlapci jsou náchylnější k napodobování agresivního chování dospělých lidí viděného v televizi, i přesto, že bylo z filmu zřejmé, že takové jednání není správné a bylo potrestáno.

³⁵RENZETTI, Claire M a Daniel J CURRAN. *Ženy, muži a společnost*. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 2003, 642 s. ISBN 80-246-0525-2. s. 114.

³⁶KARSTEN, Hartmut. *Ženy - muži: [genderové role, jejich původ a vývoj]*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2006, 183 s. Spektrum (Portál). ISBN 80-7367-145-x.

³⁷Tamtéž, s. 76.

³⁸RENZETTI, Claire M a Daniel J CURRAN. *Ženy, muži a společnost*. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 2003, 642 s. ISBN 80-246-0525-2.

³⁹Tamtéž, s. 72.

Zajímá-li nás, jak televize představuje mužskou a ženskou profesní roli, tak podle amerického výzkumníka Levinsona mají muži vystupující v televizních pořadech pro děti velmi různorodá zaměstnání oproti ženám. Ženy zastávají tradiční ženské posty, jako je zdravotní sestra, sekretářka, učitelka, nebo nemají zaměstnání žádné a starají se o domácnost. Zatímco pro muže je prakticky otevřen celý svět a zastávají váženější pracovní pozice, např. profesor, ředitel školy nebo kněz. I v pořadech, na kterých se podílí pedagogové a dětské psychologové, se bohužel objevují tradiční genderové stereotypy.

Kde se však stereotypní zobrazování mužů a žen objevuje nejvíce, jsou televizní reklamy. Muži vystupují jako továrníci, vědci, inženýři – vždy mají vše pod kontrolou, jsou sebevědomí. Naopak ženy vystupují v reklamách na čisticí prostředky, parfémů nebo kosmetiku.⁴⁰

Televize má na vývoj genderových rolí nepochybně velký vliv. Není však pravda, že děti, které sledují televizi méně, mají méně stereotypní představy o své genderové roli. Musíme brát v potaz působení ostatních médií a zejména blízkých osob, a to především rodičů.⁴¹

Dalším činitelem pomáhajícím utvářet naši genderovou identitu je internet. Internet je nedílnou součástí života většiny z nás. Vytváří z nás aktivní subjekt, kterého vtahuje do virtuálního prostoru.⁴² Už děti předškolního věku si zkracují čas procházením webových stránek, které na ně mají nemalý dopad.

Články a videa vyskytující se na českém internetu jsou plny tradičních genderových stereotypů.

Přečteme-li si pár článků či internetových časopisů pro ženy a o ženách, zjistíme, že česká žena se v první řadě nejvíce zajímá o svůj vzhled a pak o vaření a domácí práce. V těchto časopisech a člancích se dozvíme především, jak zhubnout, jak potěšit manžela, jak si ulehčit domácí práce nebo jaký krém proti vráskám je nejúčinnější.

Na webovou stránku youtube.com můžeme vkládat libovolná videa. V dnešní době je v módě tzv. „blogování“. Dívky a chlapci, ale i starší ženy a muži, na tento web vkládají videa o svých životech a zájmech. Dívky natáčejí videa o tom, co si pořídily do svého

⁴⁰RENZETTI, Claire M a Daniel J CURRAN. *Ženy, muži a společnost*. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 2003, 642 s. ISBN 80-246-0525-2.

⁴¹Tamtéž.

⁴²SAK, Petr a Karolína KOLESÁROVÁ. *Mládež na křižovatce: sociologická analýza postavení mládeže ve společnosti a její úlohy v procesech evropeizace a informatizace*. Vyd. 1. Praha: Svoboda Servis, 2004. ISBN 80-86320-33-2.

šatníku, jak se správně namalovat nebo co dobrého uvařily. Chlapci většinou natáčí videa o počítačových hrách nebo o svých sportovních zážitcích. Tento fakt svědčí o tom, že dnešní mládež je genderovými stereotypy opravdu ovlivněna a dále je prohlubuje. Další činností, kterou děti tráví svůj volný čas je hraní her. Na internetu nalezneme široký výběr všelijakých her, od logických, přes závodní až po „střílečky“. Prostřednictvím her děti mohou experimentovat s rolemi. Dívky mohou ve hře vystupovat jako muži a chlapci zase jako ženy, což je pro ně jistě zajímavé. Působení internetu na naši genderovou identitu je oblast, kde by jistě ještě mělo proběhnout nějaké hlubší šetření.

3. Výzkumy zaměřené na genderová témata a stereotypy v literatuře pro děti

V tradiční literatuře pro děti jsou muži a ženy popisovány velmi stereotypním způsobem. Lenore Weitzman provedla roku 1972 analýzu obrázkových dětských knížek a zjistila, že muži v nich vystupují jako aktivní dobrodruzi a vůdci, zatímco ženám jsou připisovány role pasivních společnic a pomocnic. Chlapečtí hrdinové jsou hodnoceni na základě jejich výkonu a chytrosti a dívky podle jejich vzhledu. Dospělí muži v knihách zastupují nejrůznější typy prací, ženy naopak pouze práce týkající se domácnosti. Ve třetině zkoumaných knih chyběl ženský element úplně.⁴³

Williams roku 1987 zopakoval stejný výzkum a konstatoval výrazný pokrok ve zviditelnění ženského elementu. Ve třetině zkoumaných knih hrály ženské hrdinky hlavní roli a v pouhé osmině zkoumaných knih se ženské postavy nevyskytovaly vůbec. Ačkoli se tedy muži a ženy vyskytovali v knihách zhruba ve stejném poměru, způsob jejich zobrazení se příliš nezměnil. Ženské postavy se nejeví ani tak stereotypně jako bezbarvě. Ze zkoumaných knih nelze vyvodit žádný charakteristický rys chování, který by byl společný pro většinu ženských postav. Muži jsou v převážné většině případů aktivní, cílevědomí a nezávislí.⁴⁴

Podle výzkumu Kathleen Odean z roku 1997 je ze 40 000 nových dětských knih přicházejících na trh pouhých šest set, které popisují ženy vymykající se genderovým stereotypům, tzn. ženy, které zdolávají překážky, jsou aktivní a nečekají na to, až budou zachráněny. Autorka upozorňuje na nízký výskyt knih o dívčích sportovních týmech a také na to, že v pohádkách se zvířecími postavami je většině těchto postav přisuzováno mužské pohlaví.⁴⁵

Můžeme tedy tvrdit, že od roku 1972, kdy Lenore Weitzman prováděla svůj výzkum, jsou dětské knihy méně genderově zatížené, nicméně změny, ke kterým došlo, nejsou zcela dostačující.⁴⁶

Skupina feministek analyzovala na Princetovské univerzitě knihy pro děti a mládež a texty určené pro základní školy a zjistila, že chlapci vystupují jako hlavní hrdinové třikrát častěji než dívky.⁴⁷

⁴³RENZETTI, Claire M a Daniel J CURRAN. *Ženy, muži a společnost*. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 2003, 642 s. ISBN 80-246-0525-2.

⁴⁴ Tamtéž.

⁴⁵ Tamtéž.

⁴⁶ Tamtéž.

⁴⁷JARKOVSKÁ, Lucie. *Rovné příležitosti dívek a chlapců ve vzdělání*. 2., aktualiz. vyd. Brno:

Přestože v Americe chodí do práce 40% žen, v učebních textech jsou matky vždy popisovány jako ženy v domácnosti. Další feministická skupina přišla s tím, že knih určených pro chlapce vychází mnohem více než knih určených pro dívky.⁴⁸

Z dalších výzkumů vyplývá, že postavy z dětských knih zobrazované genderově neutrálním způsobem jsou dospělými interpretovány genderově stereotypním způsobem jako nositelé ženské, nebo mužské identity. Tudíž zobrazovat postavy rodově neutrálním způsobem je spíše kontraproduktivní, neboť dospělí se svým vysvětlením většinou postarají o ještě stereotypnější pochopení daného jevu než průměrná dětská knížka.⁴⁹

Nesehnutí, 2005. ISBN 80-903228-6-7.

⁴⁸JARKOVSKÁ, Lucie. Rovné příležitosti dívek a chlapců ve vzdělání. 2., aktualiz. vyd. Brno: Nesehnutí, 2005. ISBN 80-903228-6-7.

⁴⁹RENZETTI, Claire M a Daniel J CURRAN. *Ženy, muži a společnost*. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 2003, 642 s. ISBN 80-246-0525-2.

4. Gender ve škole

Ve škole se gender objevuje všude. Netýká se pouze mužských a ženských charakteristik, ale i vztahů, které existují mezi muži a ženami v různých skupinách. Gender se týká jak lidí, tak i věcí, symbolů apod., které vnímáme buď jako ženské, nebo jako mužské.⁵⁰

Po rodině je škola další velmi významnou institucí, která má vliv na socializaci dítěte. Školní docházka je pro dítě prvním krokem z domova, který jim přibližuje svět dospělých. Avšak jako primární funkci školy považují rodiče a vyučující samozřejmě vzdělávání, tj. proces, jejímž výsledkem je vzdělání.⁵¹

Vzdělání je v dnešní době velmi důležité, jelikož díky němu získáváme svou pozici ve společnosti a také moc tuto pozici případně změnit. Školy mají za úkol rozvíjet u žáků klíčové kompetence. Realizují to většinou prostřednictvím studijních předmětů (čtení a psaní, matematika, dějepis, zeměpis a jiné), které souhrnně nazýváme formální kurikulum. Současně s učebním plánem formálním působí na žáky i skryté kurikulum, tj. osvojování si určitých společenských, politických a ekonomických hodnot. „*Jeho působením se žáci učí nazírat na svět určitým způsobem; a co je ještě důležitější, učí se také, co mohou od tohoto světa očekávat pro sebe.*“⁵²

Škola by neměla upřednostňovat jedno pohlaví před druhým a také by dětem neměla vymezovat, co se sluší a patří na ženu nebo na muže. Realita je však obvykle jiná. „*Školství často lpí na stereotypním pojetí ženské a mužské role, specifikuje schopnosti a talenty podle genderu a předkládá toto vidění světa jako normu.*“⁵³

4.2. Komunikace mezi vyučujícími a žáky/žákyněmi

Učitelé na základních školách, stejně jako rodiče, tvrdí, že jejich přístup k chlapcům i k dívkám je stejný. Výzkumy však potvrdily pravý opak, učitelé komunikují s chlapci a dívkami odlišným způsobem. „*Do interakčních vzorců se promítají genderové*

⁵⁰Příručka pro genderově citlivé vedení škol. Praha: Otevřená společnost, 2007, 67 s. ISBN 978-80-87110-01-0.

⁵¹JARKOVSKÁ, Lucie. *Gender před tabulí: etnografický výzkum genderové reprodukce v každodennosti školní třídy*. Vyd. 1. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2013, 195 s. Studie (Sociologické nakladatelství). ISBN 978-80-7419-119-0.

⁵²VALDROVÁ, Jana. *Gender a společnost: [vysokoškolská učebnice pro nesociologické směry magisterských a bakalářských studií]*. Vyd. 1. V Ústí nad Labem: Univerzita J.E. Purkyně, 2006, 236 s. ISBN 80-7044-808-3. s. 23.

⁵³Tamtéž, s. 24.

*stereotypy, rolová očekávání i vlastní zkušenost, která je však často nahlížena skrz genderové brýle.*⁵⁴

Nevyvážená komunikace v českém kontextu obvykle začíná oslovením chlapců i dívek souhrnným žáci, což je tzv. generické maskulinum, teoreticky by mělo zahrnovat dívky i chlapce, ale dívky se mohou v tomto případě cítit opomíjeny. Stejně tak školní řád je také formulován pouze pro žáky. Je samozřejmé, že to platí i pro žákyně, ale tato jejich zdánlivá neviditelnost může vést k nižší identifikaci dívek se školním prostředím. Obecné dokumenty by tedy měly být adresované jak žákům, tak žákyním a také jak učitelům, tak učitelkám.⁵⁵

Je možné, že mužský jazykový tvar může odrazovat dívky od směřování k určité profesi. Položíme-li dívkám otázku, zda by některá z nich chtěla být vědcem, dostaneme ve větší míře negativní odpovědi. Děti nejsou zvyklé většinu profesí slýchat v ženském rodě, a proto se tyto profese pro dívky stávají vzdálenějšími. Měli bychom ženské rody používat častěji, aby se zdánlivě mužská povolání zpřístupnila i dívkám. Podobné závěry nastávají i v používání generického feminina. Povolání kosmetička může zajímat i chlapce, ale už ustálený jazykový tvar tohoto povolání jim znemožňuje svobodnou volbu. Tyto případy nás upozorňují na nutnost přeformulovat názvy profesí.⁵⁶

Co se týče frekvence, tak výzkumy ukazují, že chlapci komunikují s vyučujícím daleko více a častěji než dívky. Důvodem toho může být fakt, že chlapci bývají při hodinách aktivnější a snaží se na sebe upoutat pozornost. Potvrdilo se, že pokud chlapci vykřikují odpovědi, aniž by byli vyvoláni, učitelé/učitelky to často přehlížejí. Vykřikují-li však dívky, jsou za to kárány. Jsou-li chlapci naopak pasivní, bývají učitelé vybízeni k odpovědím. Sadker mnoho let pozoroval interakce mezi učiteli a žáky a došel ke zjištění, že učitelé chlapce mnohem více než dívky nabádají ke hledání a následnému opravení svých chyb. Chlapci bývají stavěni před mnohem náročnější úkoly než dívky. Z dalšího výzkumu vyplynulo to, že učitelé mají tendenci odpovídat na dotazy chlapců mnohem podrobněji a přesněji než na dotazy dívek. Učitelé také zadávají dívkám a chlapcům odlišné úkoly, dívky mají např. za úkol udělat nástěnku, uklidit třídu, setřít

⁵⁴VALDROVÁ, Jana. *Gender a společnost: [vysokoškolská učebnice pro nesociologické směry magisterských a bakalářských studií]*. Vyd. 1. V Ústí nad Labem: Univerzita J.E. Purkyně, 2006, 236 s. ISBN 80-7044-808-3. s. 14.

⁵⁵*Příručka pro genderově citlivé vedení škol*. Praha: Otevřená společnost, 2007, 67 s. ISBN 978-80-87110-01-0.

⁵⁶RENZETTI, Claire M a Daniel J CURRAN. *Ženy, muži a společnost*. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 2003, 642 s. ISBN 80-246-0525-2.

tabuli a chlapci donést knihy ze skladu nebo přenášet židle nebo těžké lavice. Faktem je také to, že chlapci bývají chváleni za své intelektuální výkony a dívky za svůj zevnějšek či vzorné chování.⁵⁷

4.3. Komunikace mezi vrstevníky

Žáci a žákyně nejsou ovlivňováni pouze vyučujícími a rodiči, ale především svými vrstevníky, se kterými tráví nejvíce času.

„*Vrstevnické skupiny silně ovlivňují žákovské rozhodování o volitelných předmětech či zájmových kroužcích.*“⁵⁸Děti si většinou vybírají aktivity typické pro jejich pohlaví, u dívek je to keramika či tanec a u chlapců počítače nebo fotbal. Pokud jejich volba není v souladu s jejich genderem, mohou se připravit na negativní komentáře ze strany svých spolužáků a spolužaček. Dětem mnohem více záleží na tom, co si jejich vrstevníci budou myslet, než na tom, co se bude v zájmovém kroužku dělat. Podobně to může fungovat i při volbě povolání, proto se většina dětí snaží si vybrat zaměstnání, které je v souladu s jejich genderem, aby nebyly vystaveny kritice. Názor vrstevníků také ovlivňuje celkový postoj chlapců a dívek k vlastním studijním výsledkům. Chlapecké skupinky mají ve zvyku znehodnocovat práci ve škole a dobré výsledky. Zejména u chlapců se vytvořil jakýsi trend – lajdáctví. Chlapci se ve škole nesnaží, zlobí, a to hlavně proto, aby je jejich spolužáci nepovažovali za „šprty“. V dospívání tento postoj začínají zaujímat i dívky.

Zaměříme-li se na genderové vztahy, tak chlapci mají tendenci povyšovat se nad děvčata a ukazovat jim svou nadřazenost. Děje se tak zejména zesměšňováním toho, co je vnímáno jako dívčí.⁵⁹

Pedagogické hodnocení tj. známkování či slovní hodnocení je považováno za součást interakce mezi vyučujícím a žáky. Tomu, kdo se známkováním nemá zkušenosti, může připadat tento styl hodnocení za zcela objektivní. Avšak ti, kteří už někoho známkou hodnotili, vědí, že kromě umu samotného se zohledňují i další faktory. Když učitel vidí snahu u slabšího žáka, ohodnotí jeho výstup mnohdy lepší známkou, než jakou si zaslouží. A naopak, když vidí, že chytrý žák podcenil přípravu s tím, že mu to na požadovanou známku stačí, tak jeho výkon ohodnotí horší známkou, než jakou by si

⁵⁷RENZETTI, Claire M a Daniel J CURRAN. *Ženy, muži a společnost*. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 2003, 642 s. ISBN 80-246-0525-2.

⁵⁸*Příručka pro genderově citlivé vedení škol*. Praha: Otevřená společnost, 2007, 67 s. ISBN 978-80-87110-01-0. s. 15.

⁵⁹Tamtéž.

zasloužil, aby ho pro příště motivoval. Při ústním zkoušení hraje důležitou roli sympatie, žákovo vyjadřování, vystupování a také gender.⁶⁰

Na druhém stupni také dochází ze strany chlapců k obtěžování se sexuálním podtextem.⁶¹

*„Za genderově motivované a sexuální obtěžování lze považovat slovní či fyzické aktivity mezi vrstevníky, které mají sexuální povahu a jsou ze strany toho, kdo je jejich objektem, nevítané a nevyžádané.“*⁶² Tento problém je třeba řešit. Nevýhodou bývá, že k obtěžování dochází v situacích, kdy na místě nejsou přítomni dospělí lidé, a tudíž má zneužívaný větší práci s tím, to dokázat. Vedení školy by se mělo naučit tyto situace diskrétně vyřešit, aby zneužívaný nezažil ještě větší nepříjemnosti. Žáci a žákyně by měli být informováni o tom, na koho se obrátit při takovýchto problémech. I když terčem genderově motivovaného a sexuálního obtěžování bývají většinou dívky, neměli bychom podceňovat situace, kdy se stane obětí chlapec.⁶³

4.4. Hodnocení žáků a žákyň vyučujícími

Podle statistik mají dívky lepší známky než chlapci. Zajímavé však je, že při měření znalostí mají lepší výsledky spíše chlapci, a to zejména v přírodovědných a matematických testech. Závěry takovýchto testů však mohou být genderově zkreslené, protože existuje možnost, že studijní výkony mohou být projevem toho, že dítě hraje svůj gender, tzn., že se chová tak, jak je od něho očekáváno.⁶⁴

Žáci se mnohdy bojí vynikat v předmětech spíše dívčích – humanitních, a naopak dívky v předmětech spíše chlapeckých – fyzika, matematika. Učitelé by měli toto brát v potaz a neodůvodňovat neúspěchy dívek např. v matematice či ve fyzice tím, že dívky zkrátka pro takovéto předměty nemají vlohy.⁶⁵

Při hodnocení nadaných dívek mají učitelé tendenci zpochybňovat jejich výkony názorem, že u nich jde pouze o tzv. šprtání, že látku nechápou, pouze se ji naučí z paměti. Tato devalvace může u dívek způsobit snížené sebevědomí a může mít vliv na jejich ambice. Výzkumy dokázaly, že učitelé hodnotí dívky a chlapce odlišným způsobem.

⁶⁰ *Příručka pro genderově citlivé vedení škol*. Praha: Otevřená společnost, 2007, 67 s. ISBN 978-80-87110-01-0. s. 15.

⁶¹ Tamtéž.

⁶² Tamtéž, s. 15.

⁶³ Tamtéž.

⁶⁴ JARKOVSKÁ, Lucie. *Gender před tabulí: etnografický výzkum genderové reprodukce v každodennosti školní třídy*. Vyd. 1. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2013, 195 s. Studie (Sociologické nakladatelství). ISBN 978-80-7419-119-0.

⁶⁵ *Příručka pro genderově citlivé vedení škol*. Praha: Otevřená společnost, 2007, 67 s. ISBN 978-80-87110-01-0.

U chlapců se zaměřují především na výkon a intelekt a u děvčat hodnotí i úpravu sešitu, příjemné vystupování apod. Tento přístup není úplně správný, protože dívky si zvyknou na to, že upravený sešit a dobré chování jim pomůže k získání potřebné známky, ale v praktickém životě to už tak nejde, nikoho nezajímá, jaké kdo měl známky, ale co kdo umí. Proto tento přístup dívky v jejich budoucí kariéře znevýhodňuje.⁶⁶

Další věc, která hraje ku prospěchu chlapců, je předpoklad, že dívky dospívají dříve než chlapci, a proto dosahují na základní škole lepších výsledků, ale v pozdějším věku se chlapci zlepšují a mohou dosahovat i lepších výsledků než dívky. Výkony dívek na ZŠ jsou považovány za maximální a případnému zlepšení se příliš nevěří. Žákyně s dobrými známkami se bojí případného zhoršení, neboť se domnívají, že by si to vyučující vyložili tak, že doslovné šprtání už jim k jedničkám nestačí, proto se drží svých zaběhlých učebních metod a bojí se změnit styl učení apod.⁶⁷

4.5. Učivo a učebnice

*„Genderové stereotypy pronikají do školního prostředí jednak prostřednictvím formálního kurikula, tj. konkrétního učiva, které je žákům a žákyním předáváno a dále prostřednictvím neformálního kurikula, tj. skrytých obsahů a forem výuky.“*⁶⁸ Chceme-li zkoumat míru genderového zatížení učiva, je třeba oddělit učivo základní, dané učebními osnovami, od učiva, které je ve škole žákům opravdu předáváno. Genderové stereotypy se mohou vyskytovat v obou dvou případech. *„Abychom si tuto možnost připustili, musíme k učivu přistupovat jako k sociálnímu konstrukt.“*⁶⁹

Učivo není přehledem toho nejvýznamnějšího z oboru, ale vychází z určité představy, k níž chceme žáky/ně dovést, tato představa však nemusí být objektivní. U učiva bychom se měli zajímat o to, kdo a proč dané poznatky vybral. Pedagogické dokumenty vymezující důležitost učiva mohou být postaveny na genderových stereotypech, a to jak z hlediska koncepce předmětu, tak z hlediska konkrétního výběru učiva.

*„Koncepce předmětu je cestou, která nás dovede k určitému pojetí vyučovaného oboru.“*⁷⁰ Tyto koncepce mohou být odlišné. Některé jsou uzavřené a jiné zase mohou

⁶⁶Příručka pro genderově citlivé vedení škol. Praha: Otevřená společnost, 2007, 67 s. ISBN 978-80-87110-01-0.

⁶⁷Tamtéž.

⁶⁸SMETÁČKOVÁ, Irena a Lucie JARKOVSKÁ. *Gender ve škole: příručka pro budoucí i současné učitelky a učitele*. Vyd. 1. Praha: Otevřená společnost, 2006. ISBN 80-903331-5-X. s. 26.

⁶⁹Tamtéž, s. 26.

⁷⁰Tamtéž, s. 26.

obsahovat dokonce i protichůdné údaje vedoucí žáky/ně k vytvoření vlastního názoru. „*Různé koncepce mohou být v různé míře otevřené genderově senzitivnímu učivu.*“⁷¹ Předmět dějepis je typickým příkladem. Vychází-li jeho koncepce z tradičního pojetí historie jako seznamu významných politických a hospodářských událostí, je zřejmé, že se v něm ženy téměř nebudou vyskytovat. Dějepis však lze pojmout i jinak, a to jako historický náhled na každodenní život, kde se žáci a žákyně seznamují s tím, jak žily různé sociální vrstvy a jak byly organizovány různé oblasti společenského života. V tomto pojetí ženy nelze vynechat. „*Je tedy patrné, že koncepce dějepisu, která vychází z historie každodennosti, je genderově citlivé výuce otevřena podstatně více.*“⁷² „Jak bylo doloženo na příkladu dějepisu, z koncepce předmětu se následně vychází při výběru konkrétního povinného a doporučeného učiva, které se promítne do pedagogických dokumentů.“⁷³ Učivo by mělo obsahovat dostatek informací o jednotlivých významných ženách a dostatek údajů o postavení žen a mužů. Na vše by mělo být nahlíženo z genderové perspektivy.

Genderově zatížené může být i učivo, které konkrétní učitel/ka předává svým žákům a žákyním. „*Vyučující vychází z učiva (resp. z cílů), které stanovují dokumenty, mají však možnost je upravovat. Jednak část tohoto kmenového učiva mohou vynechat, jednak zvolené učivo naplňují konkrétními obsahy, které mohou být více či méně ve shodě s celkovou koncepcí předmětu tak, jak ji stanovuje daný dokument.*“⁷⁴ Záleží na učiteli/ce jak pedagogické dokumenty převede do školní praxe, zda genderovou zatíženost některých dokumentů posílí, nebo potlačí. Lze tedy konstatovat, že pokud vyučující mají genderové stereotypy osvojeny, budou se nejspíše promítat do neformálního kurikula.⁷⁵

4.5.1. Učebnice

Velmi důležitým zdrojem informací, se kterými žáci pracují, jsou učebnice. Školy mají na výběr velké množství učebnic. Při výběru by se nemělo zapomínat na genderový aspekt.⁷⁶ Učebnice jsou významným činitelem podílejícím se na tvorbě genderové identity. Učitel sice také předává informace, ale učebnice nám zprostředkovávají

⁷¹ SMETÁČKOVÁ, Irena a Lucie JARKOVSKÁ. *Gender ve škole: příručka pro budoucí i současné učitelky a učitele*. Vyd. 1. Praha: Otevřená společnost, 2006. ISBN 80-903331-5-X. s. 26.

⁷²Tamtéž, s. 26.

⁷³Tamtéž.

⁷⁴Tamtéž s. 27.

⁷⁵Tamtéž.

⁷⁶*Příručka pro genderově citlivé vedení škol*. Praha: Otevřená společnost, 2007, 67 s. ISBN 978-80-87110-01-0.

informace psanou formou a v naší kultuře platí, že co je napsané, to platí. Spousta dětí má vizuální paměť, tudíž, co vidí napsané, si zapamatuje.

S učebnicemi jsou žáci a žákyně v kontaktu jak ve škole, tak doma. Učí se z nich, vypracovávají v nich domácí úkoly apod. Proto je nesmírně důležité, aby byly zpracovány genderově korektním způsobem.

Nyní uvedu několik rovin, do kterých se mohou genderové stereotypy nabourat.

První a nejjobecnější rovinou genderové zatíženosti učebnic je koncepce a povinný obsah vyučovacího předmětu. Většina vyučovaných předmětů patří do skupiny humanitních nebo technických předmětů. Z genderového hlediska bývají humanitní předměty spojovány s dívkami a technické s chlapci, a to se také promítá do jejich obsahů.⁷⁷

Další rovinou, do které se mohou nabourat genderové stereotypy, je výběr učiva. Základní učivo je doplněno učivem doplňujícím, o jehož výběr se starají tvůrci učebnic. Chtějí-li autoři a autorky vytvořit genderově senzitivní učebnici, měli by při výběru doplňujícího učiva vždy zvažovat jeho přímé i nepřímé dopady na žáky a žákyně a také usilovat o podporu rovných šancí.⁷⁸

Třetí rovinou genderové zatíženosti učebnic jsou příklady. Příklady se používají kvůli jejich názornosti a jsou založeny na blízké životní zkušenosti. „*Životní zkušenost dívek a chlapců se v důsledku rozdílné genderové socializace liší.*“⁷⁹

Ve většině domácností se dívky orientují na vztahy, hrají si s panenkami a pečují o domácnost. Chlapecká výchova je v tomto smyslu zaměřená na neživý svět a techniku. Příklady by měly být zvoleny tak, aby jejich zaměření bylo společné chlapcům i dívkám. „*Učebnice by dále měla citlivě nakládat se zobrazováním ženských a mužských postav. Je důležité, aby ženy a muži byli prezentováni v širokém spektru sociálních rolí tak, aby si studující z učebnice neodnášeli stereotypní spojení žen s péčí o domácnost a mužů s veřejnou sférou.*“⁸⁰

Další rovina – grafické ilustrace – úzce souvisí s rovinou předešlou. Obrázky bývají součástí většiny učebnic, jejich úkolem je názorně doprovázet a doplňovat výklad učiva. U ilustrací je z genderového hlediska důležité jejich množství, tzn. kolik jich zobrazuje

⁷⁷ Příručka pro genderově citlivé vedení škol. Praha: Otevřená společnost, 2007, 67 s. ISBN 978-80-87110-01-0.

⁷⁸ Tamtéž.

⁷⁹ Tamtéž, s. 28.

⁸⁰ SMETÁČKOVÁ, Irena a Lucie JARKOVSKÁ. *Gender ve škole: příručka pro budoucí i současné učitelky a učitele*. Vyd. 1. Praha: Otevřená společnost, 2006. ISBN 80-903331-5-X. s. 28.

muže a kolik ženy a také to, jakým způsobem jsou prezentovány jejich role. Genderově stereotypně zobrazování muži jsou často představováni jako silní, aktivní a nebojácní. Ženy jsou naopak ukazovány v pozici, kdy se starají o domácnost, rodinu a jsou pasivní.⁸¹

Jazyk je poslední rovinou, prostřednictvím které mohou do učebnic pronikat genderové stereotypy. „*Genderově zatížené jazykové postupy se týkají jednak oslovování a označování osob, a dále používání ustálených výrazů vztahujících se k ženství a mužství.*“⁸²V rámci oslovování a označování osob tvoří největší problém používání generického maskulina. Generické maskulinum je mužský tvar, který se používá pro označení skupiny lidí, ve které figurují i ženy. V minulosti se používali mužské tvary jednoduše proto, že ženy se na daných pozicích vůbec nevyskytovaly. Jakmile se však ženy začaly objevovat v jím nových funkcích a profesích, začal být s jejich označováním problém. V médiích se mluví a píše téměř jen pomocí mužských tvarů. Čteme a slyšíme o učitelích, ředitelích, politicích, lékařích... To v nás zanechává dojem, že ve veřejné sféře figurují pouze muži. Tímto způsobem jsou ženy vyskytující se v těchto oblastech nespravedlivě utajovány. Jeho používání vede k upozadování žen a vytváření dojmu, že ženy v daných situacích nejsou aktivně přítomny. V roce 2006 byl proveden u nás zatím nejrozsáhlejší výzkum generického maskulina. Podle Valdřové se v něm jednoznačně prokázalo, že generičnost maskulina je neopodstatněný mýtus; kdo o ženách mluví a píše, popř. je oslovuje a tituluje mužskými tvary, činí vlastně zadarmo reklamu mužům, a to ve všech doménách a souvislostech, v nichž se tzv. generické maskulinum používá. Generické maskulinum bychom se měli snažit eliminovat.⁸³

Jana Valdřová nám předkládá alternativní možnosti, jak se generickým maskulinům vyhnout, níže uvádím pár z nich (1), (2), (3), (4).

- (1) *Uvádíme tvary obojího rodu tam, kde mají označovat ženy i muže:*
„*Vážené kolegyně a kolegové*“ *Tuto praxi střídáme s dalšími variantami.*
- (2) *Užíváme ženské tvary názvů osob a profesí tam, kde se jedná o ženu:*
„*děkuji hlavní koordinátorce projektu, kterou je paní XY.*“

⁸¹SMETÁČKOVÁ, Irena a Lucie JARKOVSKÁ. *Gender ve škole: příručka pro budoucí i současné učitelky a učitele*. Vyd. 1. Praha: Otevřená společnost, 2006. ISBN 80-903331-5-X.

⁸²Tamtéž, s. 29.

⁸³VALDŘOVÁ, Jana. *Gender a společnost: [vysokoškolská učebnice pro nesociologické směry magisterských a bakalářských studií]*. Vyd. 1. V Ústí nad Labem: Univerzita J. E. Purkyně, 2006. ISBN 80-7044-808-3.

(3) *Oblíbený výraz žena nahrazujeme názvy podle profesí a pozic:*

„odbornice“, „pracovnice“. Odbornice, která sama sebe nazývá mužským tvarem „právník“, „lékař“ aj. dává vědomě či podvědomě najevo, že mužský jazykový tvar (a mužský výkon obecně) je pro ni prestižnější.

(4) *Vhodné je užívat slovesná adjektiva a obourodé názvy osob:*

„referující“, „studující“, „vyučující“. Zařadíme též názvy, abstrahující od biologického rodu: „osoba“, „osobnost“, „pracovní síla lidí“.

Pořadí pohlaví ve víceslovných názvech je vhodné střídat „ženy a muži“, „muži a ženy“.

Generické maskulinum se v učebnicích objevuje ve formě pozdravu „Milí žáci“ nebo při popisu zaměstnání (ředitelé, lékaři, učitelé).

„Všechny uvedené roviny, v rámci kterých mohu do učebnic pronikat genderové stereotypy, se vzájemně prolínají, kombinují a posilují.“⁸⁴ Vyučující by tedy měli u každé učebnice, kterou se chytají použít, provést genderový rozbor a poté zhodnotit, zda je daná učebnice pro výuku vhodná, či nikoli.

⁸⁴SMETÁČKOVÁ, Irena a Lucie JARKOVSKÁ. *Gender ve škole: příručka pro budoucí i současné učitelky a učitele*. Vyd. 1. Praha: Otevřená společnost, 2006. ISBN 80-903331-5-X. s. 29.

5. Obsahová analýza vybraných titulů

Vypracování obsahové analýzy je vcelku složitý a rozsáhlý úkol. Materiál lze zkoumat z hlediska struktury obsahu, z hlediska věcného obsahu a také je možné zabývat se tím, jaké názory, postoje a hodnoty jsou žákům a žákyním předávány.

To, jakou učebnici zvolit pro samotnou výuku není jednoduché, některé mohou tradiční genderové stereotypy přenášet a jiné nabourávat.

Důležitou roli zde hraje i vyučující, ten se může postarat o genderově citlivé vysvětlení problematiky, která je v učebnici zpracována stereotypně, nebo naopak.

5.1. Metodologie

V mé práci se budu zabývat právě tím, jaké hodnoty, předsudky a stereotypy týkající se genderu se v učebnicích objevují. V předešlé kapitole jsem popsala, v jakých případech se genderové stereotypy v učebnicích mohou vyskytovat, a nyní se na základě toho pokusím o genderovou analýzu.

Využiji kvantitativní analýzu, pomocí které zjistím, zda zpracování ženské a mužské identity je nakloněno k rovným šancím k uplatnění schopností. Dále použiji kvalitativní analýzu, pomocí které najdu odpověď na to, zda se pohlaví zobrazují stereotypně či vyváženě.

Budu zajímat o všechny složky, které učebnice obsahují, tudíž o text, otázky, úkoly, fotografie, ilustrace, a to z hlediska kvantity i kvality.

Pro přehlednost se nejprve zaměřím na text. Na začátku uvedu, jak jsou děti oslovovány a jak je zacházeno s českým jazykem, tzn. jak moc je používáno generických maskulin. Potom vypíši, kolik známých žen a mužů je žákům a žákyním představováno a jakým způsobem. Dále mě bude zajímat, jak jsou prezentovány mužské a ženské role v rodině a také jak je na mužství a ženství nahlíženo obecně. Vždy se budu snažit se co nejvíce odkazovat na konkrétní příklady.

Následně se zaměřím na fotografie a ilustrace, u kterých mě budou zajímat konkrétní počty zobrazených mužů a žen a také jejich role.

Na konci analýzy vždy zhodnotím, zda danou řadu učebnic z hlediska rovných šancí mohu doporučit, nebo ne. Vybrala jsem dvě řady učebnic a z každé jsem pro analýzu vybrala dvě, a to učebnice pro 6. a 7. ročník ZŠ a víceletá gymnázia. Pro přehlednost se budu každé věnovat zvlášť.

5.2. Nakladatelství Fraus 2003

Pro svoji analýzu jsem nejprve zvolila učebnice z nakladatelství Fraus z roku 2003 a 2004. Vybrala jsem si tuto řadu, jelikož ji používá základní škola nacházející se v mém rodném městě, kterou jsem sama kdysi navštěvovala. Učebnice z této řady jsou tvořeny s blokem rodinná výchova, a proto mají i větší obsah. Odpovídají RVP ZV a ke každé z nich vychází metodická příručka.

Nejprve se budu věnovat učebnici pro 6. ročník (2003). Na učebnici se autorsky podílely tři ženy – Dagmar Janošková, Monika Ondráčková a Anna Čechilová. O ilustrace se postarali – Jana Vacková, Jiří Slíva, Pavel Žilák, Bohdan Štěrba.

Po grafické stránce je učebnice přehledná, díky použitým piktogramům, ale také vzhledově atraktivní, díky velkému množství barevných ilustrací a fotografií. Fotografie mají názornou a didaktickou funkci a jsou srozumitelné. Ilustrace zde oživují delší výkladové texty nebo slouží jako pomůcka k pochopení různých úkolů a otázek. Text v knize je rozdělen na základní a doplňující. Doplňující text je umístěn na vnější liště, na které se mimo jiné objevují i fotografie nebo ilustrace. V každé podkapitole najdeme otázky, úkoly a na konci krátké shrnutí. V úkolech je kladen velký důraz na diskusi mezi žáky a žákyněmi. Z průřezových témat je nejvíce rozvíjena osobnostní a sociální výchova, multikulturní výchova a okrajově výchova demokratického občana.

5.2.1. Text

Na úplném začátku knihy si můžeme všimnout genderově neutrálního pozdravu („*Ahoj, vítáme tě v 6. třídě!*“). Otázky a úkoly jsou odkazovány pouze ke kamarádům nebo spolužákům (1), výjimku tvoří pouze tři případy (2). Ženský element je v otázkách a úkolech zdůrazňován u sloves v přičestí minulém přidáním „(a)“ (3).

Velmi často autorky používaly v textu generického maskulina, a to především u názvů profesí (4).

Teď bych ráda uvedla, kolik známých osobností je v textu různým způsobem uvedeno. Otázky typu: *Víš, kdo byl?* Se ptají celkem na pět známých osob, z nichž ani jedna není žena.⁸⁵ Jen tak v textu je zmíněno šedesát osob a z toho jedenáct jsou ženy.⁸⁶ Krátce

⁸⁵ Ábel, Kain, Diogenes, Jan Křtitel, Jan Janský

⁸⁶ muži: Edvard Beneš, Bořivoj I., Josef Božek, Vlastimil Brodský, Gaius Julius Caesar, Daniel Defoe, Karel Jaromír Erben, otec a syn Gerstnerové, Mistr Jan Hus, Jaroslav Hutka, Ježíš Kristus, Alois Jirásek, Radek John, Josef II., Karel IV., Jan Ámos Komenský, František Křížík, Tomáš Garrigue Masaryk, Adam Václav, Mikuláš z Kadaně, Molière, Václav Leopold Moser, Christian Morgestern, Muhammad, Jan Nedvěd, Jaromír Nohavica, O. Henry, kníže Rastislav, Josef Ressel, sv. Ambrož, sv. Martin, sv. Michael, sv. Mikuláš, sv. Ondřej, sv. Prokop, sv. Řehoř, sv. Silvestr, sv. Štěpán, sv. Václav, sv. Valentýn, sv. Vavřinec, Jan Šindel, Eduard Štorch, Urnamma, bratřenci Veverkové, Jan Werich, Jan Žižka

představeno, tzn. rok narození, smrti a to, čím se proslavili, je sedm osob, z toho není ani jedna žena.⁸⁷Od šesti mužů a jedné ženy si můžeme v učebnici přečíst citát.⁸⁸ Autoři otištěných úryvků jsou uvedeni čtyři a z toho je jedna žena.⁸⁹

- (1) „Zkus udělat anketu se svými spolužáky.“, „Domluv se s kamarády ve třídě.“, „Jestli ne, zkus se zeptat spolužáků a pak si ji společně zahrajte.“, „Připrav si pro svého kamaráda z ciziny celkový program jeho pobytu v naší vlasti.“, „Domluv se se spolužáky, kteří mají stejný či podobný názor ...“, „Pracuj společně se spolužáky.“, „Uspořádej s ostatními spolužáky soutěž.“, „Zahraj si se spolužáky na slepou bábu.“, „Své nápady prodiskutuj se spolužákem...“
„Vytvoř s kamarády tříčlennou skupinu...“, „I ty si můžeš s kamarády či rodiči udělat takovou hodinku.“, „Vytvoř si s kamarády adventní věnec ...“, „Zapalte s kamarády ve škole poslední svíčku na vašem adventním věnci, ...“, „Vyzdob se spolužáky vaši třídu.“, „Jak si rozumíš se svými spolužáky?“, „Umíš doplnit další vlastnosti nejlepšího kamaráda.“
- (2) „Už tě tvůj kamarád zradil? Už tě zradila kamarádka?“, „Někdy se stane, že nestíháš plnit úkoly, cítíš únavu, pohádáš se s kamarádem nebo kamarádkou.“, „Zhodnot', je-li v pořádku, že tvůj kamarád(ka) odpověděl(a) vždy ANO.“
- (3) „Co by ses ve škole chtěl(a) naučit ty?“, „Zapomněl(a) jsi na něco důležitého?“, „Co se učíš rád(a) a co nerad(a)?“, „Co bys o své obci napsal(a) do turistického průvodce?“, „Navrhni, kam bys vložil(a) peníze ve vaší obci.“, „Čemu dáváš sám(a) přednost?“, „Cítil(a) ses někdy ostrčený(á)?“, „Kdy ses cítil(a) nejvíc sám(a)?“, „Vzpomeň si, se kterými ses setkal(a) ty a pokus se je roztřídit.“, „Už se ti to stalo? Jak ses zachoval(a)?“
- (4) „Výběr vhodného partnera pro život a vstup do manželství...“, „Kdy si dítě začíná hrát se svými vrstevníky?“, „Zkus vysvětlit turistovi...“, „Má vaše obec nějaké čestné občany?“, „Důležitým místem v obci je obecní úřad, kde se pravidelně scházejí obecní zastupitelé v čele se starostou...“, „Znáš jméno starosty vaší obce?“, „Funkci starosty můžete svěřit vyučujícímu.“, „Vypadá dnes komunikace mezi rodinnými příslušníky jinak?“, „Každý pacient má u lékaře svou zdravotní kartu.“

5.2.2. Text hodnocení

Pozdrav, jak vidíme výše, je použit vhodně, nemám k němu žádné připomínky. Problémem je vysoký počet generických maskulin. Podle mého názoru měly autorky alespoň v pár případech použít ženských tvarů, aby bylo jasné, že se vše netýká pouze mužů. U zmiňování profesí mi zcela chybí zastoupení žen ve veřejné sféře. S čím mám však ještě větší problém, je formulace otázek a úkolů. U nich je nezbytné, aby hovořily

ženy: Anna Falcká, Blanka z Valois, Hana Doskočilová, Eliška Přemyslovna, Panna Marie, sv. Anna, sv. Barbora, sv. Kateřina, sv. Lucie, sv. Ludmila, sv. Markéta,

⁸⁷ Zdeněk Burian, Bohumil Hrabal, Jan Ámos Komenský, Karel Poláček, August Renoir, Maxmilián Švabinský,

⁸⁸ muži: Tomáš Alva Edison, Euripides, Andre Gide, Lafayette Ron Hubbard, Jan Ámos Komenský, Titus Maccius Plautus

žena: George Sandová

⁸⁹ muži: Jaroslav Seifert, E. Komárik, Vladimír Vysockýj

žena: Jana Ondráčková

k celé třídě, tudíž jak ke spolužákům, tak ke spolužačkám. Pozitivem je, že alespoň u sloves v přičestí minulém je přidáváno (a), tím pádem je zcela zřejmé, že se text týká obou pohlaví. Tento způsob je vhodný jednak proto, že šetří místo a také proto, že je genderově korektní. Posledním bodem jsou známé osoby, u kterých jsou muži v jasné převaze (86,5%). Výsledek mě nijak nepřekvapil, jelikož jsem doposud nenarazila na učebnici, kde by tomu bylo jinak, což samozřejmě mnou vybranou učebnici neomlouvá. V textu mě dále zajímalo, jak jsou popisovány funkce jednotlivých členů rodiny. Na straně 12 máme odstavec, kde se autorky vyjadřují k rolím matky a otce (5). Podle mě, tento krátký text není zcela přiměřený dnešní době. Ve většině rodin už není nijak výrazný rozdíl ve výši platu muže a ženy, tudíž otec není hlavním živitelem rodiny, jak vyplývá z tohoto odstavce. Vyskytují se i případy, zatím jen minimálně, kdy muž odchází na mateřskou dovolenou, jelikož jeho žena má větší příjem, jehož ztráta by rodině ublížila.

Na str. 22 mě zaujal text, kde se autorky ptají, jak by se měla zachovat Lenka, která jezdí na kole málo frekventovanou, neosvětlenou cestou do školy, kdyby ji zastavil řidič a chtěl se jí na něco zeptat. Z tohoto textu vyplývá, že dívky pohybující se samy na osamělých místech jsou možným terčem pro násilníka – muže.

- (5) „Mnoho rolí vyplývá také z rodinných potřeb. V tradiční rodině bývá role matky spojena zejména s mateřstvím a starostí o rodinu a role otce s finančním zajištěním rodiny. S rozvojem společnosti se tato situace vyvíjí, ale ve většině rodin tento model stále přetrvává, i když z něj už většinou zmizelo autoritativní postavení otce a podřízenost a závislost ženy.“

5.2.3. Fotografie, ilustrace

Dále se můj zájem obrací k fotografiím a ilustracím. V *tabulce 1* můžeme vidět počty mužů a žen na fotkách rozdělené podle společenských rolí. V patnácti případech jsem u dětí nerozeznala pohlaví, tudíž nejsou do výsledků započítané. V *tabulce 2* jsem opět vypsala počty mužů a žen v jednotlivých rolích, ale tentokrát se jedná o ilustrace.

Na straně 11 jsou tři fotografie rodin. První je rodina základní, kde vidíme matku, otce, dceru a syna, kteří spolu leží na trávě. Druhá fotografie nám představuje rodinu neúplnou. Většina z nás si nejspíš pod pojmem neúplná rodina představí matku s dětmi, naše učebnice nám však předkládá foto, kde je muž u plotny, v jedné ruce drží dítě, ve druhé vařečku a vedle něho je pomáhající dcera. Třetí fotografie nám ukazuje příklad rodiny rozšířené, kde sedí matka, otec a babička u stolu a pomáhají dvěma dcerám s úkoly.

V rolích lidí žijících na okraji společnosti jsou představováni bezdomovec a alkoholik. Zatímco ženy se na fotografiích objevují jenom v profesi učitelky, muži zastávají daleko širší okruh profesí, objevují se v pozici chemika, dozorčího, lékaře nebo úředníka. Agresivita je spojována stereotypně s muži. Na fotografiích se často objevují peroucí se mladí kluci. Dívky jsou vyobrazovány spíše jako oběti – zmlácené děvče, matka s dítětem, na kterou míří voják pistolí. Alkohol a cigarety se objevují v souvislosti s muži, ale okrajově i s ženami. Fotografie matky krmící dítě, která v ruce drží cigaretu, na mě působí stejně odpudivě jako kouřící malý kluk.

Tabulka 1: Počty žen a mužů na fotografiích rozdělené podle rolí

Muži		Ženy	
muž obecně*	74	žena obecně*	40
chlapec	81	Dívka	131
otec	13	Matka	19
ženich	5	babička	6
děda	3	nevěsta	5
atlet	2	učitelka	4
Santa Klaus	1	Atletka	1
celkem	179	Celkem	206

Tabulka 2: Počty ilustrovaných žen a mužů rozdělené podle rolí

Muži		Ženy	
muž obecně*	72	žena obecně*	48
chlapec	4	Dívka	3
primátor	2	těhotná žena	1
starosta	2		
ženich	1		
kominík	1		
pošťák	1		
celkem	70	celkem	52

*muž/žena v neidentifikovatelní pozici

5.2.4. Fotografie, ilustrace – hodnocení

Podíváme-li se na tabulku 1, zjistíme, že v naší učebnici se na fotografiích vyskytují ženy ve větší míře než muži, což z hlediska genderu hodnotím kladně. U ilustrací mají naopak výsadní postavení muži, vyskytují se na 60%. Co se týká fotografií na straně 11, tak tato foto hodnotíme z genderového hlediska výborně, jelikož se neřídí zaběhlými stereotypy.

5.3. Nakladatelství Fraus 2004

Další z řady učebnic od nakladatelství Fraus mě bude zajímat učebnice pro 7. ročník základní školy a sekundu víceletého gymnázia, která vyšla v roce 2004. Na učebnici se autorsky podílely - Dagmar Janošková, Monika Ondráčková, Dagmar Čábalová, Hana Marková a Jitka Šebková. Ilustrace jsou od Jany Vackové, Jiřího Slívy a Bohdana Štěrbý.

Učebnice je opět obohacena o blok rodinná výchova. V rámci občanské výchovy máme k dispozici sedm kapitol a každá z nich obsahuje další podkapitoly. Blok rodinná výchova obsahuje šest kapitol a každá z nich má také různé podkapitoly. Struktura knihy je stejná jako u předešlé učebnice, opět se zde vyskytuje široká vnější lišta, na níž jsou většinou doplňující otázky nebo zajímavosti. Průřezová témata jsou do textu začleněna všechna

5.3.1. Text

Na začátku učebnice v první části Občanská výchova se setkáváme s genderově neutrálním pozdravem („Ahoj, vítáme tě v 7. třídě!“). Avšak ve druhé části s názvem Rodinná výchova už pozdrav neutrální není („Milí sedmáci...“). V celé učebnici se autorky snaží používat jak mužské, tak v rámci možností i ženské tvary (1). Přesto však zejména v otázkách a úkolech je vše odkazováno pouze ke spolužákům, případně kamarádům (2). Našla jsem pouze jeden případ, kde se autorky snažily o genderově neutrální sdělení úkolu a nejspíš také o napravení formulací všech ostatních (3). V učebnici se také objevuje ve velké míře generické maskulinum (4). V kapitole Život mezi lidmi je sice na jedné fotografii paní učitelka a na druhé pan učitel, ale otázka níže je formulována, jako by se na to fotografiích vyskytovali pouze muži a žena byla neviditelná (5).

- (1) „Do kterých společenských skupin jsi dosud patřil/a?“ „Máš představu, do jakých společenských skupin bys chtěl/a patřit a kterým by ses raději vyhnul/a?“ „Kdyby sis měl/a vybrat, chtěl/a bys být raději „psem“ nebo „vlkem“?“
- (2) „Důležité je uvědomit si, že ty i tvoji spolužáci můžete požádat o pomoc při řešení svých problémů učitele, spolužáky, výchovné poradce aj. ...“, Čím přispívám k vzájemnému porozumění např. v rozhovoru s kamarádem?“ „Porovnej své nápady s ostatními spolužáky.“ „Společně se spolužáky se pokuste sestavit patero dětí modré planety, ve kterém zformulujete základní pravidla, kterými bychom se měli řídit, abychom zlepšili životní prostředí.“ „Diskutujte se spolužáky.“
- (3) „Zkus vysvětlit kamarádovi nebo kamarádce s jiným názorem, proč se ti právě tento obraz líbí.“
- (4) „Kde se setkáváš se svými vrstevníky?“ „Povídáme si se spolužáky a učiteli, chodíme nakupovat, navštěvujeme lékaře, chodíme se bavit, potkáváme známé, scházíme se

s kamarády...“, „Z kterých důvodů k nám cizinci přicházejí?“, „Hráči postupují podle čísel a hracím plánu.“, „Kamarád bere drogy – co byste udělali?“

(5) „Jak se asi cítí učitelé na fotografiích?“

Následně mě zajímaly způsoby, jakými jsou představeny v textu známé osobnosti. Opět jsem se zaměřila na otázky typu: *Viš, kdo byl?* V celé učebnici však byly jen tři a ptaly se na dva muže.⁹⁰ Jen tak v textu bylo zmíněno celkem 21 slavných jmen a z toho jen dvě byla ženská.⁹¹ Krátce představeno je v učebnici pět osobností a všichni jsou muži.⁹² Autorů otištěných citátů je uvedeno šest, pět z nich jsou muži a jedna je žena.⁹³ Nakonec mě zajímali autoři a autorky otištěných textů, či úryvků z textů, které jsem v učebnici našla. Mezi těmito jedenácti autory není žádná žena.⁹⁴

5.3.2. Text - hodnocení

Pozdrav na začátku knihy je naprosto v pořádku, ale v pozdravu uvozujícím druhou část učebnice se vyskytuje klasická chyba – hovoří pouze k chlapcům. Předpokládala jsem, že když učebnici sepsaly ženy, tak se takovýchto přešlapů vyvarují, ale není tak tomu. Dále musím zmínit vysoký počet generických maskulin, což nelze hodnotit kladně, ba naopak. Opět zde přetrvává špatná formulace otázek a úkolů – autorky hovoří stále pouze ke spolužákům, žákům, vrstevníkům a dívky opomíjí.

Na straně 10 jsou vyjmenovaní lidé a skupiny. Žáci a žákyně mají za úkol z nich vybrat ty, kteří na ně mají vliv v rámci školy. Nebudu zmiňovat skupiny, ale zaměřím se na role, které byly připsány mužům a ženám. Jedná se o kuchařku, lékaře, školníka, výchovného poradce, třídního učitele, uklízečku a taxikáře. Převaha mužů je nepřehlédnutelná, avšak co mě zarazí, je to, jak jsou role rozvrženy. Máme tu taxikáře a kuchařky, to hodnotím vyrovnaně. U ostatních rolí moc nechápu, na základě čeho byly vybrány. Uklízečka a školník - u těchto dvou postů bude školník vždy výš. Zbývají nám tady váženější role, které jsou připsány mužům. Podle mého názoru, měly autorky

⁹⁰ Herodotos, Guth – Jarkovský, Jiří Stanislav

⁹¹ muži: Hans Christian Andersen, Budha, Diogénes, Terry Fox, William Golging, Havel ze Strahova, Ježíš Kristus, Jiří z Poděbrad, Karel IV., Tomáš Garrigue Masaryk, Mohamed, Molière, Josef Václav Myslbek, Eduard Petiška, MUDr. Jiří Ramba, Bedřich Smetana, MUDr. Pavel Srnský, Xénofanés, Leonardo da Vinci, Old Shuterhand

žena: Marilyn Monroe, Miluše Havlínová

⁹² James Cook, Dustin Hoffman, Fernao Magalhaes, Peter Paul Rubens, Amerigo Vespucci

⁹³ muži: Wylan Hugn Auden, Helmut H. Erb, Ludvík XIV., Praotec David Momongye, William Shakespeare

žena: Božena Němcová

⁹⁴ Bílý Štít, Lukáš Dolanský, Ezop, Anthony Giddens, Josef Klíma, Jiří Kolář, Michal Kolář, H. Miner, Jaroslav Rudiš, J. Šonka

některou roli, ke které potřebujeme vzdělání připsat ženskému pohlaví. Vždyť doby, kdy ženy vykonávaly jen podřadné práce, jsou dávno pasé.

Pozitivně hodnotím, že se v učebnici neobjevují zaběhlé genderové stereotypy v oblasti rodiny. V textu o úlohách rodičů není žádná zmínka.

5.3.3. Fotografie, ilustrace

Dále mě zajímal počet mužů a žen zobrazených na fotografiích a ilustracích. V *tabulce 3* můžeme vidět počty zachycených mužů a žen na fotografiích, a to z hlediska jejich rolí.

Tabulka 3: Počty žen a mužů na fotografiích rozdělené podle rolí

Ženy		Muži	
žena obecně*	54	muž obecně*	91
dívka	90	Chlapec	116
matka	7	Otec	7
babička	2	Děda	3
volejbalistka	7	vozičkář	3
lékařka	3	úředník	2
učitelka	1	policista	5
tanečnice	4	hasič	3
		voják	3
celkem	168	celkem	233

V *Tabulce 4* vidíme kolik ilustrovaných mužů a žen se v učebnici objevuje a v jakých rolích.

Tabulka 4: Počty žen a mužů na ilustracích rozdělené podle rolí

Ženy		Muži	
žena obecně*	13	muž obecně*	39
dívka	13	chlapec	20
matka	6	Otec	6
babička	5	Děda	3
celkem	37	celkem	68

*muž/žena v neidentifikovatelné pozici

U rolí setrvávám, tentokrát bych však ráda vypsala všechny mužské a ženské role, které jsou v učebnici použity, a to jak na fotografiích, tak i v textu (6), (7). Ženských rolí je podstatně méně, a to nejen na fotografiích, což už vyplynulo z předešlého zkoumání, ale i v textu.

Obrazových ztvárnění známých osobností naše učebnice moc neobsahuje. Narazila jsem pouze na sedm fotek a tři ilustrace. Ani na fotografiích, ani na ilustracích se nevyskytuje žádná slavná žena, pouze samí muži.⁹⁵

- (6) mužské role: fotbalista, vozičkář, učitel, voják, tanečník, běžkař, žák, hasič, policista, prezident, mim, lékař, sportovec, kuřák, drogový dealer, tvůrce šikany, oběť šikany, cyklista, bezdomovec, spolupracovník, kamarád, úředník, novinář, spisovatel, divadelní umělec, malíř, sochař, mořeplavec, záchranář, otec, hráč, herec, syn, ženich, vlastník, občan, cizinec, filosof, autor
- (7) ženské role: volejbalistka, učitelka, tanečnice, anorektička, běžkařka, atletka, zlodějka, důchodkyně, matka, žákyně

Na straně 120, v podkapitole rozmnožování, můžeme vidět ilustrace vývoje plodu zvlášť ženského a zvlášť mužského. První vývojová řada začíná dítětem v modré zavinovačce. Modrá barva nám napovídá, že se jedná o chlapce. Řada pokračuje dítětem hrajícím si s vlakem, následuje téměř dospělí jedinec na kolečkových bruslích, poté kluk se sluchátky na uších, dále téměř plešatý muž s taškou a řadu zakončuje stařec s berlí. Druhá vývojová řada začíná také dítětem v zavinovačce, ale tentokrát má zavinovačka červenou barvu. O tom, že se jedná o dívku, jistě není pochyb, i když bychom očekávali spíše růžovou než červenou barvu. Dále pokračujeme dívkou s dlouhými vlasy a žlutými šaty, která veze kočárek. Následuje dospívající dívka, která se maluje před zrcadlem, poté zamilovaná dívka, následně už dospělá žena nesoucí tašky s nákupem a řadu zakončuje stařena, která čte vnukovi knihu. Porovnáme-li každé vyobrazené vývojové stádium u muže a u ženy, zjistím, že každý obrázek nám předkládá genderový stereotyp.

V nepříjemných životních situacích se na fotografiích vyskytuje striptérka a žebrák.

Muži jsou spojováni s alkoholem, cigaretami a agresivitou. Učebnice obsahuje fotografie peroucích se žáků, kluků požívajících alkohol a kouřících cigarety, ale i mladé muže, kteří fyzicky napadají ležící osobu. Narazila jsem i na fotografii muže zatčeného policistou.

Ženy jsou naopak prezentovány spíše jako oběti nebo pečující osoby. Na fotografiích se objevují jako sestřičky ošetřující zraněné, jako pomocnice invalidů nebo jako okradené osoby.

⁹⁵ fotografie: Tomáš Garrigue Masaryk, Adolf Hitler, Dalajláma, Jaroslav Ježek, Freddie Merkurý, Vinetou, Jiří Voskovec, Jan Werich
obrázky: Krištof Kolumbus, Ludvík XIV, Mojžiš

5.3.4. Fotografie, ilustrace – hodnocení

Počet zobrazených ženských postav a jim přiřazené role hodnotím jako zcela nedostačující. Žena je sice třikrát zobrazena v pozici lékařky, ale to je vše, co by se dalo hodnotit kladně. Chybí mi její zobrazení na vyšších postech ve veřejné sféře. Zobrazení žen v rozmanitých rolích a profesích by dětem ukázalo, že důležité funkce nemusí zaujímat jen muži.

V učebnici jsem narazila na ilustraci, kde je otec při mytí dítěte a matka při přebalování dítěte. Dle mého názoru genderově zcela neutrální. Avšak naše společnost ještě nedošla tak daleko, aby vnímala muže přebalujícího dítě zcela přijatelně, tudíž kdyby pozice otce a matky byly na ilustraci obrácené – muž přebalující dítě a matka koupající dítě, nejspíše by to působilo neobvykle.

Každý jistě vnímá určité situace tak, že některé jsou typičtější pro ženy a některé pro muže. Na straně 23 můžeme vidět fotografii ženy trpící anorexií, jistě že by takto mohl být zobrazen i muž, ovšem žen trpících touto nemocí je větší množství, tudíž se sem žena hodí více. V popisku níže se však píše o anorekticích a bulimicích, což se zvolenou fotografií příliš nekorresponduje. Podle mě by bylo vhodnější použít slovní spojení člověk trpící anorexií nebo bulimií, protože by to poukázalo na to, že touto nemocí může trpět každý člověk bez ohledu na pohlaví. Nicméně velmi důležité je to, aby tedy i muž byl v učebnici zobrazen také v nějakých nepříjemných podmínkách. Autorky naší učebnice si toho byly vědomy, a proto na stranu 111 daly fotografii žebráka – bezdomovce. Samozřejmě, že i ženy mohou žít na ulici, ale tato nepříjemná situace je zase typičtější pro muže. Co by se stalo, kdyby role byly vyměněny a v pozici žebračky by byla žena a muž by trpěl anorexií? Jistě že nic, ale nebylo by to tolik věrohodné a na žákyně a žáky by to mohlo působit zvláštním dojmem.

Ať chceme nebo nechceme, některé genderové stereotypy už jsme přijali natolik, že si je ani neuvědomujeme. Příkladem by mohl být obrázek na straně 113, vidíme na něm předkloněného chlapce držícího si krvavý kapesník u nosu a dívku, jež mu dává kapesník na horní stranu krku. Při pohledu na tuto fotografii neshledávám nic zvláštního, dívka pomáhá chlapci, který krvácí z nosu. Jak bychom ovšem rozuměli fotografii, na které by byli chlapec a dívka v opačných pozicích? Domnívám se, že mnoho lidí by pak mohlo obrazovou situaci chápat tak, že chlapec dívce ubližuje.

Negativně na mě působí, že muži jsou opět spojováni s agresí a alkoholem, tímto způsobem autorky podtrhují zaběhlý stereotyp.

5.3.5. Závěr

Z mého zkoumání vyplynulo, že autorky učebnice se snažily genderovým stereotypům vyhnout a vcelku sem jim to podařilo. Nicméně by měly brát v potaz, že třída se skládá nejen ze spolužáků, ale i ze spolužaček a uzpůsobit podle toho hlavně formulace otázek a úkolů. Jako další problém hodnotím minimální počet známých žen uvedených v učebnici. Myslím si, že pokud autorky chtěly děti se známými osobnostmi seznámit, tak měly vybírat nejen mezi muži, ale i mezi ženami, a to v přibližně stejném poměru. Děti by si pak neměly pochyb o tom, že i ženy jsou pro svět důležité. Další nedostatek vidím v počtu žen na fotografiích a ilustracích a v jim připsaných rolích. Posty zobrazených žen nejsou dostatečně pestré, aby v dětech vyvolaly pocit, že žena má neomezené možnosti ve volbě povolání. Dosazování žen do pozic možných obětí, ve čtenářích a čtenářkách vzbuzuje dojem, že žena je opravdu slabší pohlaví. Takovýchto chyb se měly autorky vyvarovat.

Až na tato negativa, bych tuto řadu učebnic doporučila.

5.4. Nakladatelství Fraus 2012

Pro další analýzu jsem zvolila přepracovanou verzi učebnice předešlé. Na první pohled nás učebnice zaujme ještě atraktivnější grafickou podobou. Obsah je rozšířen o 22 stran a původní témata jsou aktualizována v souladu se současnými poznatky a přepracována tím způsobem, aby byla více zdůrazněna činnostní a projektová výuka. Oproti předešlé verzi jsou zde navíc motivační strany k jednotlivým tématům a konečné shrnutí je vyřešeno formou opakování a procvičování učiva. Autorky a autor se postarali o posílení průřezových témat, a to zejména multikulturní výchovy.

Učebnice byla vydána v roce 2012 a autorsky se na ní podíleli – Dagmar Janošková, Monika Ondráčková, Dagmar Čábalová, Anna Čečilová a Zdeněk Brom. Ilustrace jsou od Markéty Šestákové. Učebnice má schvalovací doložku od MŠMT s dobou platnosti šest let.

Publikace nám nabízí deset zajímavých kapitol, které se samozřejmě dále člení na podkapitoly.

Tentokrát učebnice není rozdělena (OV a RV). Hned na začátku je vysvětleno šest piktogramů, které se v knize objevují a umožňují žákům a žákyním lepší orientaci v textu. Opět se zde vyskytuje širší vnější lišta, na které jsou všelijaké dodatky, informace, ilustrace či otázky k tématu. V každé kapitole nalezneme spoustu otázek, úkolů, návrhů k diskuzi a také aktivit,

podporujících dětskou tvořivost. Kniha je zakončena krátkým shrnutím v podobě vypsání nejdůležitějších pojmů, o kterých by žáci a žákyně měli být schopni hovořit, dále pak jmenný rejstřík a rejstřík pojmů.

5.4.1. Text

Začněme pozdravem, ten je stejný jako v přechozí verzi („*Ahoj, vítáme tě v 6. třídě!*“). V textu jsem si všimla velké četnosti generických maskulin (1). Dále tu máme opět otázky a úkoly, u kterých se vyskytuje stejný problém jako v předešlé verzi – hovoří pouze ke spolužákům, žákům a jiným příslušníkům mužského pohlaví (2).

- (1) „Vyžadujeme přesnost na minuty, a sportovci dokonce bojují i o vteřiny.“, „Stroje ulehčily zemědělcům práci na poli.“, „Připomínají nám, jak žili naši předkové ...“, „Znáš kronikáře vaší obce?“, „Základem obecní samosprávy jsou občané obce.“, „Kolik je ve vaší obci obyvatel?“, „Má vaše obec nějaké čestné občany?“, „Důležitým místem v obci je obecní úřad, kde se pravidelně scházejí obecní zastupitelé v čele se starostou...“, „Na obecním úřadě pracují také profesionální úředníci, které řídí tajemník obecního úřadu.“, „Být starostou nebo primátorem vypadá lákavě.“, „Není divu, peněz je málo a každý zastupitel je chce užít na to, co považuje za důležité on a jeho voliči.“, „Většina z nás je členem rodiny hned po narození.“, „Výběr vhodného partnera pro život.“
- (2) „Nech přečíst svůj text spolužákovi a společně o svých názorech diskutujte.“, „Připrav pro svého kamaráda z ciziny celkový program jeho pobytu v naší vlasti.“, „Jak ho můžeš ovlivnit i ty jako žák?“, „Domluv se spolužáky, kteří mají stejný či podobný názor, a zvolte svého mluvčího.“, „Pracuj společně se spolužáky.“, „Svoje názory si zapiš a prodiskutuj se spolužáky.“, „Udělej ve třídě anketu se svými spolužáky.“, „Připravte si se spolužákem vysvětlení o příchodu dětí na svět, které byste sdělili svým budoucím dětem.“, „Kdy si dítě začíná hrát se svými vrstevníky?“, „Sestav si svůj žebříček hodnot a diskutuj o něm se spolužákem.“, „Domluv se s kamarády ve třídě.“

Na straně 33 máme čtyři jedno-slokové básničky. Pod každou je jméno autora – Iva, Fanda, Kateřina, Kamila. Ačkoli ženy jsou zde v jasné převaze, popisek tomu neodpovídá (3). S podobným případem se setkáváme na straně 100. Vidíme tři fotografie, na kterých jsou vyobrazeni studenti a studentky, přestože ženské pohlaví je tu v převaze, úkol pod fotkami je formulován neadekvátně (4).

- (3) „Tyto verše o domově napsali žáci, kteří jsou stejně staří jako ty.“
- (4) „Popiš, jakou metodou se žáci na fotografiích učí.“

Ve třídě však nejsou jen žáci a žačky, ale i učitelé a učitelky. Paní učitelky ovšem naše autorky a autor zapomínají také zmínit (5). Našla jsem pouze jeden případ, kde se píše o paní učitelce (6).

Nyní se přesuňme ke slavným osobám zmíněných v textu. Jmen objevujících se jen tak v textu je celkem 61, z toho pouze 9 je ženských.⁹⁶ Autorů otištěných citátů je jmenováno sedm, z toho není ani jedna žena.⁹⁷ Krátce představeno, popřípadě uvedeno, co dotyčný vykonal nebo napsal, je celkem 31 osob, z toho jen jedna žena.⁹⁸ Otázka *Víš, kdo byl* se ptá pouze na dvě osoby, a to na jednu ženu a jednoho muže.⁹⁹ Autoři otištěných textů jsou uvedeni dva, jedna žena a jeden muž.¹⁰⁰

- (5) „Kromě jiného i noví učitelé a nové učební předměty.“, „Můžeš se zeptat i svých rodičů a učitelů a otázky podle potřeby pozměnit či doplnit.“, „Diskutuj o nich se svými kamarády a učitelem.“, „Vyhodnot' spolu s učitelem.“
- (6) „Jak bys blahopřál(a) k narozeninám mamince, dědečkovi, paní učitelce, kamarádovi, staré osamělé paní?“

5.4.2. Text – hodnocení

Kladně hodnotím zvolený pozdrav, stejně jako v předešlé verzi je řešen správným způsobem. Tentokrát, jak už jsem zmínila, publikace není rozdělena na OV a RV, tudíž zde již není prostor pro další pozdrav, který by mohl být zvolen špatně jako v předešlé verzi.

Problémem zůstává vysoký počet generických maskulin. Snížení těchto výrazů zřejmě pro autorky a autory není vůbec jednoduché, neboť většina lidí si již na tyto výrazy zvykla a neshledává na nich nic špatného. Nejvýraznější překážkou je podle mě to, že uvádění ženských tvarů vedle mužských by vedlo k zdlouhavým větám a ne vždy by zněly dobře.

⁹⁶ muži: Boleslav, Bořivoj I., Josef Božek, Vlastimil Brodský, Bruncvík, Jára Cimrman, Karel Jaromír Erben, Howar Gardner, otec a syn Gerstnerové, bratři Grimové, Mistr Hanuš, Dominik Hašek, Mistr Jan Hus, Charles Chaplin, Jaromír Jágr, Jan Křtitel, Ježíš Kristus, Jiří z Poděbrad, Karel IV., E. Komárik, Kosmas, František Křížík, kněžna Libuše, Ludmila, Marie Terezie, archanděl Michael, Michna z Otradovic, Christian Morgestern, Muhammad, O Henry, Přemysl Otakar I., Přemysl Otakar II., kníže Rastislav, Josef Ressel, Tomáš Rosický, Ján Svorada, sv. Ambrož, sv. Jan, sv. Michael, sv. Mikuláš, sv. Řehoř, sv. Prokop, sv. Štěpán, sv. Václav, sv. Vavřinec, Šalamoun, Nikola Tesla, Václav III., Aleš Valenta, Jan Werich, Matt Yellowhawk, Jan Žižka

ženy: Anna Falcká, Blanka v Valois, Hana Doskočilová, Eliška Přemyslovna, Panna Marie, Gabriela Preissová, sv. Anna, sv. Markéta, sv. Voršila

⁹⁷ Aischylos, Tomáš Alva Edison, Euripides, Roger Fulghum, Andre Gide, Chammurapi, Jan Ámos Komenský

⁹⁸ muži: Josef Balabán, Karel Havlíček Borovský, Cyril, Gaius Julius Caesar, Daniel Defoe, Josef Dobrovský, Albert Einstein, Jaroslav Foglar, Jean Giono, Jaroslav Heyrovský, Jan Hus, Petr Chelčický, Jan Milič z Kroměříže, Jan Janský, Josef II., Jan Ámos Komenský, Low, Josef Mašín, James Mellart, Metoděj, Gustav Meyrink, Mikuláš z Kadaně, Václav Morávek, František Palacký, Přemysl Pitter, Řehoř XIII, Jaroslav Seifert, Bedřich Smetana, Ladislav Smoljak, Jan Svěrák, Šalamoun, Jan Šindel, Emil Vogl, Jiří Voskovec, Vladimír Vysockij, Jan Werich, Otto Wichterle, Pavel Wonka, Zikmund Lucemburský
žena: Božena Němcová

⁹⁹ Helena Fibingerová, Diogenes

¹⁰⁰ Anthony Giddens, Jana Ondráčková

Na straně 58 máme náměty modelových situací, nelíbí se mi, že v popiscích se mluví opět pouze k žákům, ne k žákyním. Dále se mi nelíbí u čtvrté modelové situace, s názvem namlouvací hry, její postup (7). Rozdělení třídy na chlapce a dívky nepovažuji za zcela vhodné. Raději bych zvolila rozdělení na základě společných zájmů, nebo např. podle oblečení, tato kritéria nebudou mezi dětmi vyvolávat rivalitu mezi pohlavími.

- (7) „Rozdělte se na chlapce a děvčata. Vybraní chlapci před tabulí zahrají monolog, který oni považují za jedinečný, originální a neodolatelný.“

Teď bych ráda některé body učebnice vyzdvihla. Na straně 21 v podkapitole obecní zřízení jsem narazila na krátký text (8). Přestože první věta obsahuje generické maskulinum, nevidím v tom velký problém, jelikož v další větě se polemizuje s tím, že téměř každý muž a co je ještě důležitější, každá žena by nejspíš chtěli být vysoce postavení a k tomu by jim pomohlo povolání starosty/ky. Líbí se mi, že autorky a autor nemají problém s tím, že i žena může zastávat pozici starostky, a tento fakt předávají dětem.

- (8) „Být starostou nebo primátorem vypadá lákavě. Kdo by nechtěl být nejméně postavenou a taky nejmocnější ženou nebo mužem v obci.“

Na straně 27 najdeme podkapitolu s názvem Rodina – postavení a role muže a ženy.

Úvodní odstavec je z hlediska rovných šancí velmi vhodně napsán (9). V porovnání s předchozí verzí se mi toto zpracování tématu zamlouvá více, v předešlé verzi nám byl ještě předsouván názor, že role matky je spojena především s mateřstvím a muž má za úkol rodinu finančně zajistit.

- (9) „V ČR převažuje model rodin, ve kterých oba rodiče pracují na plný úvazek, s výjimkou období mateřské a rodičovské dovolené. Zejména ženy musí skloubit svůj pracovní život s rodinnými a mateřskými povinnostmi. Setkáváme se ale i s muži, kteří zůstávají místo žen na rodičovské dovolené. Důvodem většinou bývá vyšší plat a pracovní postavení ženy.“

5.4.3. Fotografie, ilustrace

V naší učebnici najdeme velké množství fotografií a několik ilustrací. V tabulce níže můžeme vidět počty mužů a žen na fotografiích rozdělených podle rolí.

Tabulka 5: Počty žen a mužů na fotografiích rozdělené podle rolí

Muži		Ženy	
muž obecně*	66	žena obecně*	49
chlapec	126	Dívka	99
Otec	8	Matka	9
ženich	4	nevěsta	4
		učitelka	4
		hlasatelka	3
celkem	204	celkem	168

Jak vidíme, muži jsou na fotografiích zastoupeni četněji než ženy. V předešlé verzi učebnice byl výsledek obrácený.

Jak už jsem zmínila, ilustrací osob v naší učebnici moc nenajdeme, ve srovnání s verzí předešlou se počet ilustrovaných osob zmenšil více než o polovinu.

Tabulka 6: Počty ilustrovaných mužů a žen z hlediska jejich rolí

Ženy		Muži	
žena obecně*	2	muž obecně*	5
dívka	5	chlapec	10
matka	1	Otec	1
celkem	8	celkem	16

* muž/žena v neidentifikovatelné pozici

Dále mě opět zajímaly všechny role, ve kterých se muži a ženy na ilustracích a fotografiích objevují (10), (11).

- (10) ženské role: matka, dcera, těhotná žena, nevěsta, zednice, úřednice, učitelka, moderátorka, hlasatelka, žačka
- (11) mužské role: otec, syn, zedník, ženich, narkoman, bezdomovec, indián, úředník, kameraman, žák

Pro mou analýzu je také důležité, jaký obraz rodiny nám učebnice představuje. Na straně 26 máme fotografie úplné a neúplné rodiny. Úplná rodina je představena klasicky, matka, otec, dcera a syn. Příklady rodiny neúplné zde najdeme dva. Na prvním je matka, která si prohlíží knihu s dvěma dětmi – dcerou a synem. Na druhém je otec v kuchyni, také se synem a dcerou. Líbí se mi, že se dětem předkládají obě dvě varianty. Předešlá verze dětem nabízela pouze jednu variantu, a to s otcem. K tomuto řešení se přikláním více, neupřednostňuje ani jednoho z rodičů.

Na následující straně máme dalších šest fotografií, které nám tentokrát předkládají role matky a otce. Na první fotografii žena leží na pohovce a muž vysává. Na druhé sedí muž na pohovce, pije pivo a žena za ním žehlí prádlo. Na třetí fotce muž vytírá podlahu. Následuje žena v kuchyni s dětmi, muž opravující kohoutek a nakonec žena malířka. Autorky a autor si dali pozor, aby role byly vyvážené a nestereotypní, což se jim vážně vydařilo.

Na okraji společnosti jsou vyobrazeni dva bezdomovci hledající něco v popelnici.

Agresivita je opět spojována zejména s muži. Ti se na fotografiích objevují v pozicích dětských vojáků a peroucích se mladých chlapců. Narazila jsem i na snímek, kde se s kluky pere dívka, což hodnotím jako boj proti stereotypům, který se v tomto podání v předešlé verzi neobjevoval. Jako možní uživatelé alkoholu a cigaret jsou zobrazováni muži i ženy. Předešlá verze spojovala návykové látky spíše s muži – na fotografiích se objevovali s cigaretou, alkoholem i v souvislosti s drogami těžšími. Obecně vzato muži často propadají závislosti na návykových látkách a do lidského povědomí se to dostává zejména proto, že se nestydí si svůj problém přiznat a snažit se ho vyřešit. Závislé ženy se často stydí ke své závislosti přiznat a uzavírají se do sebe, což budí dojem, že žádný problém vlastně nemají. Na ulici také potkáte spíše opilého muže než opilou ženu, z čehož však nevyplývá, že s alkoholem a drogami mají problém pouze muži. Dětem by měla být předávána úplná realita, ne jen to, co je vidět na povrchu, což se neděje.

V kapitole první pomoc figurují na fotografiích v rolích ošetřovatelek samé ženy.

Zůstanu u obrázků a fotografií, ale tentokrát mě budou zajímat ty, na kterých jsou známé osobnosti. V podkapitole Významné osobnosti najdeme dvoustranu s 20 medailony, k 14 z nich je přidána fotografie. Mezi těmito významnými osobnostmi najdeme pouze jednu ženu – Boženu Němcovou - patří mezi těch 14 osob, které jsou uvedeny s fotkou.¹⁰¹ Na další straně najdeme fotografie dvou mužů, u kterých mají žáci doplnit jméno a to, čím se proslavili. Jedná se o Jana Železného a Emila Zátopka. Následující strana nám předkládá fotografie jedenácti našich prezidentů.¹⁰² Posledním obrázkem známé osoby je portrét Františka Josefa I.

¹⁰¹ Přemysl Pitter, Jaroslav Foglar, Zdeněk Svěrák, Jaroslav Smoljak, Jan Werich, Jiří Voskovec, Jaroslav Seifert, Josef Dobrovský, Jan Jánský, Karel Havlíček Borovský, Bedřich Smetana, Miloš Forman, Jaroslav Heyrovský, Otto Wichterle

¹⁰² Tomáš Garrigue Masaryk, Edvard Beneš, Emil Hácha, Klement Gottwald, Antonín Zápotocký, Antonín Novotný, Ludvík Svoboda, Gustav Husák, Václav Havel, Václav Klaus, Miloš Zeman

5.4.4. Fotografie, ilustrace – hodnocení

Na fotografiích zaujímají muži necelých 56%, což je vcelku přijatelný výsledek. U ilustrací je výsledek poněkud horší, ilustrovaní muži zaujímají téměř 67%. Přihlédnou-li však k tomu, že ilustrovaných osob je pouze 24, tak nemohu procentuální zastoupení žen hodnotit nijak katastrofálně. Slavných žen nám nepředstavuje mnoho ani jedna z verzí mnou vybraných učebnic. Chápu, že významných mužů z historie je více než žen, proto se na stránkách učebnic vyskytují především oni, ale zmiňují-li autorky a autor slavné sportovce, proč si nevymezi místo i pro představení nějaké sportovkyně, vždyť těch je nespočet.

5.5. Nakladatelství Fraus 2013

Pokračujeme další přepracovanou verzi, tentokrát se jedná o učebnici pro sedmý ročník ZŠ a sekundu víceletého gymnázia, která vyšla v roce 2013. Na učebnici se autorsky podíleli Zdeněk Brom, Dagmar Janošková, Monika Ondráčková, Dagmar Čábalová, Hana Marková a Jitka Šebková. Ilustrace jsou opět od Markéty Šestákové.

Grafická podoba je stejná jako u předchozího ročníku. Oproti předchozí verzi byly samozřejmě zaktualizovány předávané informace.

V obsahu najdeme sedm kapitol, jejichž pořadí je oproti předešlé verzi upraveno. Stejně jako u všech výše zmiňovaných publikací má i tato širokou vnější lištu se sekundárním textem.

Učebnice obsahuje velké množství fotografií a ilustrací, které slouží jako vizuální pomůcka. Opět jsou tu pro přehlednost použity piktogramy označující např. úkol, jinou aktivitu, odkaz do interaktivní učebnice apod.

5.5.1. Text

Úvodní pozdrav je pořád stejný („*Ahoj, vítáme tě v 7. třídě!*“). Dále jako v předešlé verzi, i tady se setkávám s přemírou mužských tvarů označujících i ženské osazenstvo (1). Co je pro mě ovšem ještě důležitější, je způsob podání otázek a úkolů, jelikož ty hovoří přímo k žákům a žákyním. Bohužel zde autorky oslovují ve většině případů opět pouze žáky, spolužáky či kamarády (2). V celé učebnici jsem našla pouze ve třech případech zmínku o kamarádkách (3). Rovněž jsem nenarazila na případ, kde by se hovořilo o učitelkách, nebo kde by se hovořilo k učitelkám, pouze k učitelům (4). Stojí zde za zmínku přidávání (a) v minulém přičestí. Stejně jako v předešlé verzi se autorky snaží alespoň tímto způsobem upozornit na to, že mezi čtenáře učebnice patří i ženy.

- (1) „Vliv na něho má především rodina, škola, kamarádi, ...“, „V současné době je běžné,

že v jednom státě žijí příslušníci několika národů ...“ „V průběhu našeho života procházíme řadou společenských a sociálních skupin (jsou to např. rodina, spolupracovníci).“ „Co spojuje herce na jevišti?“ „Pojmenuj členy rodiny v jiném jazyce.“ „Např. králové a šlechtici hráli šachy, aby se naučili promýšlet svoje jednání dopředu a odhadovat taktiku protihráče.“ „Kde se setkáváš se svými vrstevníky?“ „Pokud řečník své posluchače nedokáže zaujmout svým projevem, ...“ „Proč mohla hudba promlouvat k lidem i v dobách, kdy cenzura tvrdě stíhala nejen novináře, spisovatele a divadelní umělce, ale i malíře a sochaře?“ „Povídáme si se spolužáky a učiteli, chodíme nakupovat, navštěvujeme lékaře, chodíme se bavit, potkáváme známé, scházíme se s kamarády, ...“ „V jedné základní škole žáci ničili nástěnky, malovali po zdech, ulamovali kliky atd.“

- (2) „Porad' Dakovi, co by měl dělat, aby se svými spolužáky navázal kamarádství.“ „O svých radách opět diskutuj se spolužáky.“ „Své zápisy porovnejte se spolužáky a popovídejte si o situacích zobrazených na této stránce.“ „Vypravuj o nich spolužákům.“ „Může zvýšit zájem žáků o výuku možnost ovlivňovat dění ve škole?“ „Znáš některého z bývalých žák vaší školy, který dokázal něco významného (např. v umění, vědě, sportu)?“ „Svým upozorněním můžeš pomoci spolužákovi, např. když ho někdo šikanoval.“ „Umiš pomoci spolužákům?“ „Sehrajte se spolužáky scénku.“ „Čím přispívám ke vzájemnému porozumění např. v rozhovoru s kamarádem?“ „Líbí se všem tvým spolužákům stejný obraz jako tobě?“ „Připrav si svůj názor písemně a diskutuj o něm se spolužáky.“ „Porovnej své nápady s ostatními spolužáky.“ „Najdi pro spolužáky další záhadu a připrav jim hádanku.“
- (3) „Určitě cítíš rozdíl, když jsi ve škole nebo venku s kamarády (kamarádkami).“ „Napiš vysvětlení kamarádovi nebo kamarádce s jiným názorem, proč se ti právě tento obraz líbí.“ „Vytvořte se spolužáky skupinu a zkuste sepsat desatero správného kamaráda/správné kamarádky.“
- (4) „Odpověď zdůvodněte v diskuzi s ostatními spolužáky a učitelem.“ „Ve skupinách napište náměty se zdůvodněním a pak si o nich popovídejte s ostatními spolužáky a učitelem.“
- (5) Neumyl(a) jsi nádobí, vrať se na start.“ „Nevyčistil(a) sis zuby, jedenkrát házej.“ „Pokud jsi dobře pracoval(a), nebudou ti následující otázky a úkoly dělat potíže.“ „Jak bys např. vyjádřil(a) hněv, smutek, radost.“ „Pověsil(a) by sis některý z těchto obrazů do pokoje?“ „Navštívil(a) jsi některá z těchto míst?“ „Jak bys pojem demokracie vysvětlil(a)?“

Dále mě samozřejmě zajímaly známé osobnosti. Opět jsem je rozdělila podle toho, jakým způsobem jsou v učebnici představeny. Nejprve tedy uvedu, že celkem 27 slavných jmen se objevilo jen tak v textu, z toho pouze v jednom případě se jednalo o ženskou.¹⁰³ V učebnici najdeme celkem pět otištěných citátů a jejich autoři jsou sami muži.¹⁰⁴ V krátkosti nám autorky představují šest mužů, ale žádnou ženu.¹⁰⁵ Mezi autory

¹⁰³muži: Ábel, Adam, Alláh, král Artuš, Bílý Štít, Buddha, David Černý, Diogénes, Fridrich II. Štaufský, William Golding, Winston Churchill, Jaroslav Ježek, Kain, Leonardo da Vinci, Merlin, Mohamed, Mojžíš, Josef Václav Myslbek, Isac Newton, Přemysl Pitter, Harry Potter, Přibík z Radenína, Karel Rabeder, Bedřich Smetana, Mark Twain, Emil Vogl, Xénofánés

žena: Marilyn Monroe

¹⁰⁴Tomáš Garrigue Masaryk, Napoleon, Praotec David Momongye, Bertrand Russel, Wylan Hugh Auden

¹⁰⁵James Cook, Kryštof Kolumbus, Fernao Magalhaes, Isac Newton, Peter Paul Rubens, Amerigo

otištěných ukázek textů patří pět mužů a jedna žena.¹⁰⁶Nakonec zmíníme osobnosti, na které se buď ptá otázka *Viš, kdo byl?*, nebo o kterých mají žáci a žákyně zjistit informace.¹⁰⁷Mezi nimi se vyskytuje jedna žena.

Stejně jako v předešlé verzi učebnice se i zde v textu vyskytují celkem tři ženská jména, z toho jedno Marilyn Monroe, se objevuje v obou dvou verzích, a to ve stejném kontextu.

5.5.2. Text – hodnocení

Jelikož většina osob autorsky se podílejících na první řadě učebnic patří mezi tvůrce i druhé řady, je spousta chyb opakována. V textu, jak můžeme vidět v příkladech výše, je stále největší problém s formulacemi otázek a úkolů. Ve všech výše uvedených publikacích je dbáno na to, aby žáci a žákyně, ale také učitelé a učitelky o probíraných tématech, situacích apod. mezi sebou hovořili, což je z didaktického pohledu správně. Pro moji analýzu to ovšem nehraje moc velkou roli. Pro mě je důležité, aby učitelky a žákyně byly také oslovovány a zmiňovány, což se bohužel neděje.

Se známými osobnostmi to také není zcela v pořádku. Mužská převaha je natolik zřetelná, že ji nelze přecházet bez povšimnutí. Autoři a autorky sice vytvořili kvalitnější učebnici, než je ta předchozí, ovšem v rámci genderového používání českého jazyka zde není žádná změna. V kapitole člověk a kultura je žena spojována s péčí o svůj zevnějšek (6), (7). Autorky a autor narážejí na to, že fyzický vzhled je ženská priorita. To, že spousta mužů se o svůj vzhled stará stejně a dokonce někdy i více než ženy, zapomínají zmínit. Celá str. 32 je věnována příkladům, co všechno jsou ženy schopny vytrpět, aby se přiblížily ideálu krásy, který je typický pro jejich kulturu (8), (9). Myslím, že celá tato stránka podtrhuje zaběhlé stereotypy týkající se žen a jejich honby za fyzickou přitažlivostí.

- (6) „Zvláštěností je, že u lidí věnují pozornost svému zevnějšku především ženy.“
- (7) „Pro krásu se musí trpět, říkávaly naše babičky a prababičky.“
- (8) „Některé thajské ženy nosí na krku více než čtvrt metru dlouhý bronzový krunýř, neboť čím má dívka delší krk, tím je považována za krásnější.“
- (9) „Mnohé dívky vzhlížejí k modelkám jako k ideálu ženské krásy. Tento ideál je často tvořený uměle pomocí grafických a počítačových úprav fotek. Mnohá dívka se tak snaží o něco, co vlastně ani neexistuje. A tak nastupují někdy i zákroky plastického chirurga, které ale mohou mít drastické následky.“

Vespucci

¹⁰⁶muži: Ezop, Anthony Giddens, Jiří Kolář, Jiří Voskovec, Jan Werich

žena: Syrthose Jafferová

¹⁰⁷muži: Hans Christian Andersen, král Artuš, Faust, Přemysl Pitter

žena: kněžna Libuše

5.5.3. Fotografie, ilustrace

Nyní se zaměřím na fotografie, a to konkrétně na to, jak čteně se na nich objevují ženy a muži a v jakých rolích. V 11 případech jsem si nebyla jista pohlavím postavy, tudíž jsem je do tabulky nezapočítala.

Tabulka 7: Počty mužů a žen na fotografiích z hlediska jejich rolí

Ženy		Muži	
žena obecně*	36	muž obecně*	44
dívka	38	chlapec	34
baletka	6	basketbalista	4
volejbalistka	3	muzikant	12
modelka	2	voják	2
muzikantka	3	Hasič	4
celkem	88	celkem	100

Ilustrací tato publikace opět moc nemá, přesto jsem vytvořila tabulku, kde vidíme počty mužů a žen v jednotlivých rolích.

Tabulka 8: Počty ilustrovaných mužů a žen rozdělené podle rolí

Ženy		Muži	
žena obecně*	9	muž obecně*	27
dívka	15	chlapec	17
učitelka	1	policista	1
matka	2	otec	2
celkem	27	celkem	47

*muž/žena v neidentifikovatelní pozici

Na straně 39 v podkapitole Slušnost pro každý den jsem narazila na ilustrace, které mě zaujaly. Jsou zde tři dvojice osob stojících na schodech. Nahoře vždy stojí ta osoba, která nabízí tykání a podává ruku, a dole ta osoba, která zdraví první a je představována. První dvojici tvoří muž a žena. Žena samozřejmě, už podle společenských pravidel, zaujímá místo nahoře. Za zmínku stojí i to, že muž má na sobě šedý oblek s modrou košilí a žena má dlouhé blond vlasy a na sobě má růžovou sukni s červeným tričkem. Druhá dvojice je tvořena mladší a starší osobou, kde správně stojí dole ta mladší. Poslední dvojicí je nadřizený a podřizený. V pozici podřizené vidíme ženu s koštětem a kbelíkem a v pozici nadřizeného muže v obleku vedle tabule. Zde se jedná o klasický genderový stereotyp, že ženy zastávají podřadnější práce než muži.

V publikaci můžeme najít několik ilustrací známých osobností.¹⁰⁸ Muži a ženy se na fotografiích objevují v různých rolích (10), (11). Osoby vyskytující se na okraji společnosti nejsou tentokrát na fotografiích zobrazeny.

- (10) mužské role: basketbalista, zahradník, zpěvák, horolezec, muzikant, herec, voják, tanečník, žák, fotbalista, hasič, trumpetista, policista
- (11) ženské role: volejbalistka, žákyně, tanečnice, baletka, modelka, učitelka, muzikantka, matka, zpěvačka

5.5.4. Fotografie, ilustrace – hodnocení

Stejně jako ve verzi z roku 2004 je na fotografiích i ilustracích větší počet mužů než žen. Většina ilustrací i fotografií jsou z genderové hlediska správně zvoleny. Jediný problém vidím v příkladu nadřizovaného a podřizovaného. Autorky a autor měli na obě pozice dosadit stejné pohlaví, poté by to bylo z hlediska rovných šancí v pořádku.

5.5.5. Závěr

Nemám jinou možnost, než přepracovanou verzi učebnic od nakladatelství Fraus doporučit. Líbí se mi její moderní grafické zpracování i její obsah. Z genderového hlediska sice nevidím velký pokrok ve způsobu formulace textu, ale je patrný v jeho obsahu, a to především v kontextu rodinných rolí muže a ženy. Autorky a autor pracují s fakty, že živiteli rodiny jsou jak otec, tak i matka a že o domácnost se starají také oba dva.

5.6. Celkový závěr obsahové analýzy

Přesto, že jsem ani v jedné z řad mnou zkoumaných učebnic neshledala tak velké nedostatky, abych je nedoporučila, zcela genderově korektní nejsou.

Jak je možné, že v učebnici, která byla téměř po deseti letech přepracována a zaktualizována se stále objevují ty samé genderové nekorektnosti jako ve verzi předešlé? Autor a autorky se zaměřili především na zaktualizování zastaralých informací a vytvoření poutavější grafické podoby a přitom zapomněli na genderový aspekt.

Na fotografiích a ilustracích převažují v obou řadách téměř všude muži. Ohromná převaha mužů je značná i u představování známých osobností, a to v obou verzích.

¹⁰⁸ Hans Christian Andersen, Ludvík XIV., Brahma, Višnu, Šiva, princ Sidhárta, Xenofanés, Miloš Zenam, Adolf Hitler, Jiří z Poděbrad, Ježíš, Mohamed, Mojžíš, Lev Nikolajevič Tolstoj

Ženy jsou, až na výjimky, zobrazovány v jim tradičních rolích, jako jsou pečovatelky, učitelky nebo modelky. To mi připadá značně nedostačující vzhledem k tomu, že dnes ženy vykonávají širokou škálu různorodých profesí. Objevují se v pozicích manažerek, policistek, ředitelek... Proč je takto tedy učebnice nepředstaví?

Muži jsou naopak v učebnicích zobrazovány v pozicích starostů, primátorů, vojáků a také sportovců všeho druhu. Nenašla jsem však případ, že by muž vystupoval v roli uklízeče nebo sanitáře, tyto profese jsou spojovány pouze s ženami.

Celé toto rozvržení rolí ve mně zanechává dojem, že autorky a autor ženy upozadují a podceňují a muže naopak upřednostňují a vyzdvihují, což je špatně. Měli by k oběma pohlavím přistupovat rovnocenně a zobrazovat je v podobných rolích, aby bylo zřejmé, že žádné povolání není spíše mužské nebo spíše ženské, a aby byla zdůrazněna rovnost příležitostí. Žáci a žákyně potom uvidí své profesní možnosti nezávisle na pohlaví.

U žen je v obou verzích zdůrazňována jejich orientace na vzhled, klidná povaha a pečovatelský přístup. S tímto stereotypním pojetím příliš nesouhlasím. Spojování žen s péčí o vzhled mi připadá až přehnaně stereotypní, neboť mnozí muži o svůj vzhled dbají více než ženy. O pečovatelském přístupu a klidné povaze se domnívám, že se může týkat jak žen, tak mužů a spojování těchto vlastností pouze s ženami hodnotím jako tradiční genderový stereotyp.

Muži jsou spojováni s agresivitou, alkoholem a jinými návykovými látkami, především ve verzi z roku 2003 a 2004. Opět se domnívám, že tato spojitost je založena pouze na tradičním genderovém stereotypu. Ženy propadají závislostem na návykových látkách stejně jako muži. Rozdíl je však v tom, že opilý muž nemá tendence se skrývat, jelikož opilost neohrozí jeho mužství, ba naopak ještě ho podtrhne. Ženskost se však s alkoholem neslučuje, tudíž opilé ženy se snaží se na veřejnosti moc neukazovat a spíše se skrývají. Široká veřejnost potom nabývá dojmu, že s alkoholem a jinými návykovými látkami mají problém pouze muži. Je potřeba, aby učebnice zachycovaly úplnou realitu, ne jen to, co je na povrchu.

V přepracované verzi je vidět snaha stereotypy týkající se spojitosti návykových látek s muži potlačovat, a to zejména na fotografiích, kde se se sklenkou vína a cigaretou neobjevují jen muži, ale i ženy.

Český jazyk je genderovými stereotypy velmi zasažen. Autoři a autorky mnou analyzovaných učebnic se bohužel příliš nesnažili je potlačit. V otázkách a úkolech se hovoří pouze ke spolužákům a v textu se ženské tvary vyskytují jen ojediněle.

Začít používat ženské tvary a oslovovat i ženy by se mělo stát prioritou pro všechny autorky a autory učebnic i jiných publikací.

Závěr

Problematika genderu je v dnešní době velmi aktuálním a diskutovaným tématem. Tato práce nám pomáhá správně porozumět pojmu gender a problémům s ním souvisejícím. Vysvětluje termíny, jako jsou genderové stereotypy, maskulinita, feminita, genderová socializace, generické maskulinum aj. a uvádí několik výzkumů zaměřených na genderová témata a stereotypy v literatuře pro děti.

Škola je místo, kde se gender objevuje téměř všude – ve školním prostředí, v přístupech vyučujících a v didaktických materiálech. Ve své práci jsem se nejvíce zaměřila na učebnice. Popsala jsem, v jakých případech se mohou genderové stereotypy v učebnicích objevit a jak je možné se jim vyhnout. Genderově nesenzitivní učebnice se podílejí na upevňování tradičních stereotypů, a proto by se autoři a autorky měli snažit je eliminovat. Důležitou roli mají samozřejmě i učitelé, kteří by se měli pokusit svým přístupem genderové stereotypy nabourávat, a ne je upevňovat.

Po vypracování obsahové analýzy vybraných učebnic občanské výchovy jsem zjistila, že se v nich stále vyskytují ty samé genderové nedokonalosti. Učebnice z roku 2003 a 2004 je v porovnání s přepracovanou verzí z roku 2012 a 2013 z genderového hlediska téměř na stejné úrovni. Autorský tým stále opakuje tytéž chyby.

Každý učitel by si měl při výběru učebnice udělat genderovou analýzu, aby zjistil, zda daná učebnice je z hlediska rovných šancí vhodná, či nikoli. Přihlédnou-li však k náročnosti genderové analýzy, musím podotknout, že tento postup je v praxi nerealizovatelný. Kdyby však někteří učitelé/ky přesto měli zájem genderovou analýzu provést, má práce by jim s ní mohla pomoci.

Seznam použité literatury

- BROM, Zdeněk. *Občanská výchova 7: pro základní školy a víceletá gymnázia: [nová generace]*. 1. vyd. Plzeň: Fraus, 2013. ISBN 978-80-7238-879-0.
- JANOŠKOVÁ, Dagmar, Anna ČEČILOVÁ a Monika ONDRÁČKOVÁ. *Občanská výchova s blokem Rodinná výchova pro 6. ročník základní školy a primu víceletého gymnázia*. 1. vyd. Plzeň: Fraus, 2003. ISBN 80-7238-207-1.
- JANOŠKOVÁ, Dagmar. *Občanská výchova 7: Rodinná výchova 7 : učebnice pro základní školy a víceletá gymnázia*. 1. vyd. Plzeň: Fraus, 2004. ISBN 80-7238-325-6.
- JANOŠKOVÁ, Dagmar. *Občanská výchova 6: pro základní školy a víceletá gymnázia*. 1. vyd. Plzeň: Fraus, 2012-. ISBN 978-80-7238-397-9.
- JARKOVSKÁ, Lucie. *Gender před tabulí: etnografický výzkum genderové reprodukce v každodennosti školní třídy*. Vyd. 1. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2013, 195 s. Studie (Sociologické nakladatelství). ISBN 978-80-7419-119-0.
- JARKOVSKÁ, Lucie. *Rovné příležitosti dívek a chlapců ve vzdělání*. 2., aktualiz. vyd. Brno: Nesehnutí, 2005. ISBN 80-903228-6-7.
- KARSTEN, Hartmut. *Ženy - muži: [genderové role, jejich původ a vývoj]*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2006, 183 s. Spektrum (Portál). ISBN 80-7367-145-x.
- RENZETTI, Claire M a Daniel J CURRAN. *Ženy, muži a společnost*. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 2003, 642 s. ISBN 80-246-0525-2.
- OAKLEY, Ann. *Pohlaví, gender a společnost*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2000. ISBN 80-7178-403-6.
- *Příručka pro genderově citlivé vedení škol*. Praha: Otevřená společnost, 2007, 67 s. ISBN 978-80-87110-01-0.
- *Příručka pro genderově citlivé výchovné poradenství*. Praha: Otevřená společnost, 2007, 76 s. ISBN 978-80-87110-00-3.
- RENZETTI, Claire M a Daniel J CURRAN. *Ženy, muži a společnost*. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 2003, 642 s. ISBN 80-246-0525-2.

- SAK, Petr a Karolína KOLESÁROVÁ. *Mládež na křižovatce: sociologická analýza postavení mládeže ve společnosti a její úlohy v procesech evropeizace a informatizace*. Vyd. 1. Praha: Svoboda Servis, 2004. ISBN 80-86320-33-2.
- SMETÁČKOVÁ, Irena a Lucie JARKOVSKÁ. *Gender ve škole: příručka pro budoucí i současné učitelky a učitele*. Vyd. 1. Praha: Otevřená společnost, 2006. ISBN 80-903331-5-X.
- VALDROVÁ, Jana. *Gender a společnost: [vysokoškolská učebnice pro nesociologické směry magisterských a bakalářských studií]*. Vyd. 1. V Ústí nad Labem: Univerzita J. E. Purkyně, 2006, 236 s. ISBN 80-7044-808-3.
- *Velký sociologický slovník*. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 1996, S. 749-1627. ISBN 80-7184-310

Seznam Tabulek

Tabulka 1: Počty žen a mužů na fotografiích rozdělené podle rolí.....	34
Tabulka 2: Počty ilustrovaných žen a mužů rozdělené podle rolí	34
Tabulka 3: Počty žen a mužů na fotografiích rozdělené podle rolí.....	37
Tabulka 4: Počty žen a mužů na ilustracích rozdělené podle rolí.....	37
Tabulka 5: Počty žen a mužů na fotografiích rozdělené podle rolí.....	44
Tabulka 6: Počty ilustrovaných mužů a žen z hlediska jejich rolí.....	44
Tabulka 7: Počty mužů a žen na fotografiích z hlediska jejich rolí.....	49
Tabulka 8: Počty ilustrovaných mužů a žen rozdělené podle rolí	49